بونیادی دەلالی و شیمانەیی دال لە (شیعری نوێی کوردی) دا … عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

پێشەکی:

به شێوەیەکی گشتی دەستەواژەی بونیادی دەلالی (بە کۆی بیروڕا جیاوازەکانەوە) بەرهەمهێنانی دەلالەتی -حەقیقی و شیمانەیی- دەگرێتەوە، جا چ پەیوەندی بە سروشتی کۆمەڵایەتییەوە، یان بە سروشتی تاکی رۆشنبیر و کەسەکانەوە هەبێت… هەڵبەتە لێرەدا لە رووی ئەدەبییەوە قسە لە بەرهەمهێنانەوەی دەلالەت دەکەم، بەڵام لە بیرمان نەچێ فیکری مرۆیی لێکدانەبڕاوە، بۆیە دەشێ بەشێك لەو قسەکردنە، قسەکردنیش بێت لە رووی بیرکارییەوە، دەمەوێ بڵێم شیکردنەوەی (حەقیقەت) وەك زاراوە لە رووی بیرکارییەوە بە تەواوی ئەو راستییە دەگوترێت، کە وردبینیکراوە و حەقیقەتە مەعریفییەکان دەگەیەنێت. لە بیرکارییدا دالی حەقیقی هەموو ڕێگایەك بۆ کۆمەڵەی بەشەکان و کۆمەڵەی ژمارە راستییەکان خۆش دەکات… بەڵام (شیمانەیی) لە رووی بیرکارییەوە هەموو ئەو ژمارانە دەگرێتەوە کە دەکەونە نێوان (سفر و یەك)ەوە، تیۆری شیمانەیی ئەوە نییە، کە خۆی بسەپێنێ، بەڵکو ئەوەیە، کە هەڵبژاردن دەخاتە پێشەوە… یەکەمیان جەخت لە یەقین و دیار (Certain) دەکات… دووەمیان پشت بە ڕێکەوت و نادیار (Chance) دەبەستێت.

لە فەلسەفەدا چەمکی (راڤەکردن) و (حەقیقەت) دەچنە نێو یەکترەوە، لە زمانی گریکیدا حەقیقەت “ئەلیسیا- alethia” وشەیەکە بە مانا حەرفییەکەی واتای “پەردە لادان” دێت، بەڵام راڤەکردن واتە ڕێگادان بە حەقیقەت بۆ ئەوەی بدوێت، یان لە ڕێگای پەردەپۆشین و پەردەنەپۆشین بە کردەی کەشفکردن رابێتەوە.
هەموو ئەوانەی قسەیان لە دەستەواژەی بونیادی دەلالی کردووە، ڕێکخستنی مانا و کەشفکردنی مانایان خستۆتە پێشەوە، وەك چۆن رووە جیاوازەکانی ماناشیان بە هەند هەڵگرتووە! بەڵام نابێ لە بیرمان بچێت، هەموو قسەکردنێك لە دەستەواژەی بونیادی دەلالی، دەچێتە سەر قسەکردن لە تەئویلی دەلالی ((تەئویلی کردەیەکە ڕێگا بە خوێنەر دەدا هێلی دەلالی دەق بخاتە روو)) بەڵام مانا چییە؟ مانا ئەو (پەیوەندییە) دوو سەرەیە، کە لە نێوان وێنەی هۆشەکی و وشەدا

دروست دەبێت. بەڵام رەنگە پرسیار ئەوە بێ ئایا سنور و جۆری ئەو پەیوەندییە چەندە و چییە و چۆنە، ئایا لە هەموو رووەکانی دڵنیاین، دەلالەتی زانستی و راستی ئەو پەیوەندییە چەندە، ئایا دەشێ ئەو پەیوەندییە گشتگیر بکرێت، ئایا ئەو پەیوەندییە لە هەموو زمانەکان وەك یەکە، ئەو پەیوەندییانە بە درێژایی مێژوو قسەی لێدەکرێت، یان بەپێی گەشەکردنی زمان دەگۆڕێ...؟

بە دیوەکەی دیکە بەرهەمهێنانی بونیادی دەلالی جۆرێکە لە (دانان) و (بەیادهێنانەوە) و (رێکخستن)! کەواتە بۆ تێگەیشتن لەو دەستەواژەیە پێویستە بۆ دیدی (سوسێر) و ئاستی گوزارشتکردن و ئاستی ناوەڕۆك و مانای بەرهەمهاتوو بگەڕێینەوە، ئەو دیدە سوسێرییەش پەیوەندی بە هاوسەنگی نێوان گوزارشتکردن و ناوەڕۆك و بەرهەمهێنانی دەلالەت و جمگەکانی بە یەکەوەبەستنەوەی دەلالەتەکانەوە هەیە، وەك چۆن لە لایەکی دیکەش پەیوەندی بە جیاوازییەکانی ئاستی گوزارشتکردن و مانای وشە بەیەکەوە بەستراوەکان و چۆنێتی بەیەکەوە بەستنەوەوە دەکات. هەموو ئەوانەش لە رووی سیمیاییەوە ئەوە ئاشکرا دەکەن، کە دانان و بەیادهێنانەوە و رێکخستن پەیوەندی بە ئاستی (گوزارشتکردن) و (ناوەڕۆك) و (کەشفکردنی مانا)وە دەکات.

مەرج نییە بیرکردنەوەی نوێ وەك پێویست پرسیاری نوێ دابهێنێ، بەڵام دەشێ بە رێبازی نوێ، پرسیارە کۆنەکان لێکبدەینەوە، لێرەدا پرسی مانا وەك پرسێکی کۆن هەر تەنها بە وشەوە گرێ نەدراوە، هەر تەنها بە قسەکەرەوە بەند نییە، هەر تەنها بە مانای ئامادەوە بەند نییە، هەر تەنها بە گوێگرەوە نالکێ، دروست بوونی پەیوەندی مانای ئامادە هەر تەنها بە ئاستی گوزارشتکردن و ئاستی زمانی گوزارشتکردنەوە نالکێ... بە دیوێکی دیکەدا پرسی مانا پرسی هاوژیانی و کەشفکردنی دەلالەتە؟!

لە نێوان وشە و دەلالەتەکانی وشەدا پەیوەندییەکی سروشتی بوونی نییە، وشە و رستە رەمزن! چ مانای ئامادە، چ مانای خەیاڵکراو و شیمانەیی شتێك لە دەرەوەی خۆیان دیاری دەکەن، دەلالەت لە شتێك دەکەن: بۆ نموونە (دوکەڵ) دەلالەت لە ئاگر دەکات... (دڵی پێکراو بە تیر) دەلالەت لە ئەڤین دەکات و زۆتریش... وەك دەبینین دەلالەت کارێکە دەکەوێتە نێوان دال و مەدلول، دەلالەت بایەخ بە دراسەکردنی نیشانەکان و شتەکان و هەبوونەکان دەدات، بایەخ بە کۆی ئەو شتانە دەدات، کە لەگەڵیاندا ژیاوە، بایەخ بە کۆی ئەو شتانە دەدات، کە لەگەڵیاندا دەژی، بایەخ بە کۆی ئەو شتانە دەدات، کە ئەویدیکەی

جیاواز دەیبینێ؟! رەنگە وشە شتێك بگەیەنێت، لە زۆر سێبەری پەیوەندییەکانی ئێمە، کە ئێمە بیری لێدەکەینەوە، رەنگە وشە شتێك بێ، نەکەوێتە زۆر سێبەری پەیوەندییەکانی وەرگرەوە، ئەوەی دوای ئێمە بیری لێدەکەنەوە، یان بیری لێناکەینەوە، دەمەوێ بڵێم مانای ئامادە ئەو پەیوەندییەیە کە لە نێوان من و ئەو و لە نێوان شتەکانەوە هەیە، بەو مانایەش بونیادی دەلالی (دنیای حەقیقی مانا) دنیای چەسپاو… نیشان دەدات، لە پشت هەموو ئەوانەش رۆشنبیرییەك ئامادەیە، کە بەرەو پرنسیب و یاسا و رێساکان هەنگاو دەنێت! بەڵام شیمانەیی دال (هاوژیانی مانا) وێنا دەکات، دنیای جولاو… لە پشت هەموو ئەوانەش رۆشنبیرییەك ئامادەیە، کە بەرەو دەق و دەقی کراوە دەبێتەوە، کە بەرەو ئەویدیکەی جیاواز دەبێتەوە! دنیای حەقیقی مانا لە سەر رێکخستنی مانای ئامادە وەستاوە، شیمانەیی دال و دەقی کراوە لە سەر خەیاڵی کەشفکردن، بەڵام رووە جیاوازەکانی مانای ئامادە وەستاو و مانای کەشفکراو پەیوەندی راستەوخۆی بە ئەویدیکەی خوێنەرەوە هەیە….

ئیشکالیەتی مانا

لە نێوان رێکخستنی مانای ئامادە و خەیاڵی کەشفکردندا

(سوکرات) پێناسەی بیرکردنەوە دەکات، بەڵام (ئەفلاتوون) بیرکردنەوە لە واقیعی هەستپێکراو جیا دەکاتەوە. ئەو قسەیە پێماندەڵێت فیکری مرۆیی لە ئەفلاتوونەوە ئیشکالیەتی مانای بۆ بەجێماوە… ئەفلاتوون، سوکرات، سۆفستاییەکان پێیانوابوو پەیوەندی نێوان گوتن و ماناکانی گوتن پەیوەندییەکی خودی و سروشتییە! واتە گوتن راستەوخۆ لە مێشکدا تێگەیشتنی تایبەتی خۆی دەخاتەوە… بەڵام ئەرستۆ بیرکردنەوەی ئەفلاتوون رەتدەکاتەوە و پێیوایە پەیوەندی نێوان گوتن و ماناکانی گوتن پیشەیی و تێرمئامێزە، ئەوەیە کە تاکەکانی کۆمەڵگا لەسەر ماناکانی رێککەوتوون، وەك چۆن سوکرات دەڵێ راستە هەندێ گوتن پەیوەندییەکی سروشتی بە ماناوە هەیە، بەڵام هەندێکیان وا نیین، بەڵکو خەڵکانێك مانای تایبەتی پێدەبەخشن و ئەو مانا تایبەتییانە دەچەسپێن و دووبارە دەبنەوە… لە کۆی ئەو قسەکردنانەوە دەتوانم بڵێم مانا فیکرەیەکە یان چییەتییەکە یان پرنسیبی تێگەیشتنێکە، کە وەك یەك لە واقیع یان فیکرێکەوە سەرچاوە دەگرێت. بیریاری ئەڵمانی (شلیرماخەر) هەڵوێستێکی کلاسیکیانەی بەرانبەر هیرمینۆتیکا هەیە، پێیوایە دەق لە ناوەندێکی زمانەوانی پێکهاتووە و فیکری دانەر بۆ خوێنەر دەگوازێتەوە، لە رووی زمانەوە دەلالەت لە تەواوی زمان دەکات، لە رووی سایکۆلۆجییەوە دەلالەت لە فیکری خودی داهێنەر دەکات! پەیوەندی ئەو دووانە پەیوەندییەکی

جەدەلییە. وەك دیارە هەوڵدەدات قسە لە دوو روو بكات، یەكەمیان بابەتی، كە سەر بە زمانە و تێگەیشتنی هاوبەش دەسازێنێ، دووەمیان خودی، كە تایبەتمەندی دانەر دەخاتە روو. بەڵام تێڕوانینی نوێ بۆ دەق ئەو شێوە بیركردنەوە كلاسیكییە تێدەپەڕێنێ و بونیادگەراكانیش دەخاتە لاوە و پێیوایە ماناكانی دەق نە پەیوەندی بە دانەرەوە هەیە و نە بە خوێنەرەوە، بەڵكو لە نێوان دانەر و خوێنەردا دەجولێتەوە، لە نێوان دانەر و خوێنەردا زمان پەیوەندییەكان رێكدەخات، وەك ئەوەی پرۆژەیەك بێ بۆ ژیان لە خوێندنەوەدا بێتە بەرهەم و لە خوێنەردا خۆی واڵا بكات.

(فریگە و هۆسرل و راسل) لە سەر هەمان بیركردنەوەی ئەفلاتوون، یان بەلای كەمی لە وێناكردنی بوونی بابەتخوازیانە نزیك بوونەوە و پێیانوابوو مانا بابەتخوازی و ئایدیالییە، مانا هەیە و پەیوەندی بە ناوەڕۆكی عەقڵییەوە نییە! واتە پەیوەندی بە لێكدانەوە و راڤەكردن و بەجێهێنانەوە نییە، وەك چۆن پەیوەندی بە نیشانە زمانەوانییەكانەوە نییە. بۆ نموونە (نیازخوازی) هۆسرل پەیوەندی بە بابەتگەرایی ماناوە هەیە نەك عەقڵ، هۆسرل هەرگیز قبوڵی فیكرەی (فرە مانایی) نەكردووە… بە كورتی هەموو ئەوانە پێماندەڵێن مانا هەیە و ئامادەیە و پەیوەندی بە رێكخستنەوە هەیە، لە رێگای ئەو تێگەیشتنەوە هۆسرل دەڵێ: هەموو ئاگامەندییەك دەرككردنی تایبەت بەخۆی هەیە…
سیستمی زمانەوانی سیستمێكی داخراوە! زمان هەموو پەیوەندییەكانی دەكەوێتە ناوەوەی خۆیەوە، وەك بونیادگەراكان نازیان بەو تێزەوە دەكرد، بێگومان هەموو ئەوانە مانای ئامادە و رێكخستنی مانای ئامادە ئاسان نیشان دەدەن، من لە بەر حەقیقەتی ئەو داخرانە نییە، دنیای رێكخستن وەك دنیایەكی داخراو دەبینم، راستە هەموو رێكخستنێك گرنگییەكی زۆری بە نسبەت ریتم و ناوكۆیی و تێگەیشتنەوە هەیە. من لە بەر ئەوە نییە، دنیای رێكخستن وەك دنیایەكی داخراو دەبینم، بەڵكو لەبەر ئەوەیە كە زمان دەژی و گەشە دەكات و بەرەو پێشەوە دەچێت و بەردەوام لە ناوكۆیی و خەیاڵی رێكخستنی نوێ خۆی دەبینێتەوە…

بۆوایەك هەیە، پێیوایە (تێگەیشتن) و (مانا) هەردووكیان عەقڵ بەرهەمیان دەهێنێ. هەردووكیان وێنەی عەقڵیین، بەڵام لە نێوانیاندا دەلالەت دەگۆڕێ، یان دەكەوێتە سەر لایەنی بەرپرس… قسەیەك هەیە، مانا بە گوتراوەوە دەلكێنێ و تێگەیشتن لە عەقڵەوە بەرهەم دەهێنێ، بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە، كە تێگەیشتن لە مانا

دابڕاوە، ئەوە بەو مانایە نییە، کە بڕوامان بە یەك جۆر لە تێگەیشتن هەبێت، بە هیچ جۆرێك بەو مانایە نییە، کە مانا لە عەقڵ دوورە. ئەگەر قسە لە مانای وشەیەك یان رستەیەك یان دەقێك بکەین، ئەوە هەر دەبێ لە چوارچێوەی مەدلولی پەیوەست بە دالەوە بخولێینەوە، کەواتە وەك (پۆل ریکۆر) دەڵێ، مانا پەیوەندییەکی ناوەکی لە نێو دەقدا دروست دەکات. بەڵام (نیشانە) و (مانا) دوو بەشی بەیەکەوە پەیوەست نین، وەك دال و مەدلول، بەڵکو سەر بە دوو کایەی تیۆری جیاوازن، بە پرنسیپی جیاواز هەڵدەسن و وەسفی جیاوازییان هەیە، دیارە تێگەیشتنی وەستاو زمان زۆتر وەك رێسا و یاسا تەماشا دەکات، نەك وەك بوونێکی زیندوو، وەك جولە و کردە… بە گشتی کۆی قسەکان لە بارەی رێسا و یاسای زمان و مانای چەسپاوەوە پێماندەڵێت مانا (بە مێژوو) ئابڵوقە دراوە، بەڵام دەبێ بزانین مانا بەردەوام نوێ دەبێتەوە، داهێنان ئابڵوقە نادرێت، داهێنان زەمەنەکان تێکدەشکێنێ!

بەهای وشە لە رێگای پەیوەندی وشەکە بە کۆمەڵێ وشەی دیکەوە دەردەکەوێت … مانا ناکەوێتە دەرەوەی شتەکانەوە، داهێنان ناکەوێتە دەرەوەی شتەکانەوە! تەئویلگەرەکان دەڵێن هیچ مانایەك لە دەرەوەی تەئویلەوە بوونی نییە، چ لە رێگای ناوکۆییەکی زانستییەوە بێ، یان کەسییەوە، واتە مانا یان لە رێی تەئویلی ناوکۆییەوەیە، یان بیروڕای فەردی و خودییەوە هەیە. بەڵام داهێنان گەڕانەوە نییە بۆ مەبەستی شاراوەی دانەر، گەڕانەوە نییە بۆ بونیادی دەلالی و دنیای مانای حەقیقی میسالی، بەڵکو بە دواداچوونی بزاڤە لەبنەنەهاتووەکانی مانایە و گەڕانە بە دوای ژیان و خوێنەر و مانای جیاواز… تەئویلکردن واتە بەخشکردنی ئامرازی نوێ لە نێوان مرۆڤ و دنیا، خوێنەر و دەق، ئەو ئامرازە نوێیەی کە گوتار دەیخاتە روو…. مانا خۆی لە نێوان کۆمەڵێك سیفەتدا دەبینێتەوە، وەك مانای شاراوە، ناوەکی، دیار، نادیار، حەرفی، دەروونی… بۆیە مەسەلەی پێناسەکردن زۆرتر و زۆرتر دەبێت.

لێرەدا پرسیار من ئەوەیە، دەشێ لە کۆی ئەو ئیشکالیەتانەوە مانا لە پێناسەیەکی جێگیردا ئابڵوقە بدەین؟ ئایا ئەوەندە بەسە مامەڵەیەکی کلتوری، مێژوویی، حدسی، زمانەوانی، سایکۆلۆجی… لەگەڵ مانادا بکەین، یان بیر لەوە بکەینەوە، کە زمان دەژی و نوێ دەبێتەوە… راستە هەتا ئێستا زانستی زمانەوانی لە رووی سیمیۆلۆجیا و تەئویلەوە ئەرکی زۆری کێشاوە، بەڵام هیچ قسەیەکی بۆ راستەکردنەوەی ئیشکالیەتەکانی مانا و بەرجەستەکردنی داهێنان

نەكردووە؟

ستراتیژی دانەر/ شاعیر
لە نێوان رێكخستن و كەشفكردندا

لێرەدا دوو تێگەیشتن بۆ مانا لای (دانەر/ شاعیر) دەخەمە بەر چاو: تێگەیشتنی یەكەم، پەیوەندی بە ئاستی زمانی- فەرهەنگی (مُعجمی- lexicon) -واتە مانای چەسپاو (ئامادە) و رێكخستنەوە هەیە و مێژووی مانامان پێدەناسێنێ، هەڵبەتە بە گشتی پەیوەندییەكانی ئاستی زمانی فەرهەنگی لەوێوە بەرەو گوتار دەبڕێتەوە، كە پێیوایە مانای ئامادە جگە لە یارییەكی پاشكۆئامێزی ناوەكی شتێكی دیكە نییە، یەكەی فەرهەنگی بە درێژایی مێژوو مانای جۆراوجۆر لەخۆ كۆ دەكاتەوە، هەر زەمەنەی دەكەوێتە سەر حەقیقەتی مانایەك، وەك چۆن بە درێژایی مێژوو دەكەوێتە سەر جیاوازی ماناكانیشەوە. لێرەوە جیاوازی رێكخستنی مانا و رێكخستنی جیاوازی زۆرترین مانای ئامادە دەستەبەر دەكات، جیاوازی رێكخستن و رێكخستنی جیاوازی مانای ئامادە (دانەر/ شاعیر)ی جیاواز دەدۆزێتەوە، وەك چۆن (خوێنەر/وەرگر)ی جیاواز بەدوای جیاوازی رێكخستن و رێكخستنی جیاوازی مانای ئامادەدا دەگەڕێت، واتە وەك چۆن لە هەر قۆناغێكدا (دانەر/ شاعیر)ی جیاواز بەدوای رێكخستن و رێكخستنی جیاوازی بوونیاندا دەگەڕێن، تا بەهایەك بۆ (بوونی رێكخراو)ی خۆیان بەجێ بهێنن. یان ئامادەیی رێكخراو بەجێ بهێنن، بە هەمان شێوە لە هەر قۆناغێكدا (خوێنەر/وەرگر)ی جیاوازیش… بەو مانایە مانای ئامادەی رێكخراو، (خوێنەر/وەرگر- دانەر/ شاعیر)ی رێكخراومان بۆ كەشف دەكات، (خوێنەر/وەرگر- دانەر/ شاعیر)ی رێكخراو رێگا بە مانای ئامادەی رێكخراو دەدات، بۆ ئەوەی بدوێت.

بەڵام تێگەیشتنی دووەم، بۆ مانا بە گشتی لە شیكردنەوەی كەشفكردن و دەلالەتی مانای خەیاڵكراوەوە سەرچاوە دەگرێت، وەك ئەوەی نزیكترین و نوێترین یەكەی گوتار پێكبهێنێت، كەشفكردن و مانای خەیاڵكراو بۆ قۆناغ و سەرچاوەی یاسا و رێسای رێكخستنی مانا ناگەڕێتەوە، بەڵكو هەمیشە رووە جیاوازەكانی مانا واڵا دەكات، رووی جیاوازی مانا زۆرترین سەربەخۆیی هەیە، ئەوە سەربەخۆیی مانای خەیاڵكراوە (دانەر/ شاعیر)ی سەربەخۆ دەدۆزێتەوە، بە دیوەكەی دیكەش (خوێنەر/وەرگر)ی سەربەخۆ هەمیشە بەدوای رووە جیاوازەكانی مانای كەشفكراودا دەگەڕێت، رووە جیاوازەكانی مانا، كەشفكردنی مانایە، كەواتە دانەر/ شاعیری سەربەخۆ بەدوای مانای كەشفكراوی بوونیدا دەگەڕێت، تا بەهایەك بۆ (بوونی گریمانەكراو)ی بەجێ

بهێنێت. یان ئامادەیی گریمانەکراو بەجێ بهێڵێت، بە هەمان شێوە (خوێنەر/وەرگر)ی جیاوازیش… ئەو تێگەیشتنەی کەشفکردنی مانا ڕەفتاری تەئویلی لە نێو دەقدا ڕێکدەخات. بەو مانایەش دەق کۆمەڵێك (دال)ە و دەبێ لە دەرەوەی قۆناغ و سەرچاوەی یاسا و ڕێسای ڕێکخستنی ماناوە لەلایەن خوێنەر/وەرگر کەشف بکرێت، (دانەر/شاعیر)ی سەربەخۆ لە حاڵەتی نوسیندا بە هەمان پرۆسەدا تێدەپەڕێت… ئەو کاتەش دەق بوونی هەیە، کە دەخوێنرێتەوە و خوێنەر بە شەهوەتی خوێندنەوە و نوسەر بە شەهوەتی نوسین دەگات! هیچ دەقێك بێ بوونی خوێنەر بوونی نییە، بەو مانایەش دەلالەت لەسەر زنجیرەیەکی بێ کۆتایی لە ڕێکخستنی دال و لە خەیاڵکردنی شەهوەتدا دەژیت. لە کۆی ئەو قسانەدا هەوڵدەدەم ئەو دوو تێگەیشتنە لە سێ جۆر خوێندنەوە بۆ (مانا) کورت بکەمەوە: خوێندنەوەی یەکەم پەیوەندی بە زمانی فەرهەنگی و مانای چەسپاو و ئامادەوە هەیە. خوێندنەوەی دووەم پەیوەندی بە شیمانەیی مانای نوسەرەوە هەیە. خوێندنەوەی سێیەم دەکەوێتە سەر خوێنەری جیاوازەوە.

ئەگەر دەق فەزایەك بێ بۆ ئاوێتەبوون، ئەگەر دەق تانوپۆی نێوان تێگەیشتنی فەرهەنگی و تێگەیشتنی شیمانیی و خوێنەر بێت، ئەوە لە ئاستی خوێندنەوەی (ریکۆر)دا خوێندنەوە و تەئویلەکان لە دنیای مانای داخراوی ئایدیالیدا گیر ناخۆن، بەڵکو بە سەر ژیانێکی واڵا و نوێدا دەکرێنەوە! ئەو قسەیەی کە من لە ڕێگای ریکۆرەوە ڕێکمخستووە لەوێوە دێت، کە ریکۆر پێیوایە زمان ڕەنگدانەوەی هەموو ئەوانەشە کە پێش دەق و دوای دەق دەکەون! کەواتە زمان هەر تەنها ڕەنگدانەوەی هەبوون نییە، بەڵکو پەیوەندییەکی گشتگیرە و پەیوەندی خەیاڵکردنی من و ئەویدیکەیە بە هەموو دنیا، زمان یارییەکە هەمووان تێیدا هاوبەشین، جگە لە زمان شتێکی دیکە بۆ گوزارشتکردن لە خۆماندا نادۆزینەوە، جگە لە زمان شتێکی دیکە بۆ هەناسەدان نادۆزینەوە، جگە لە زمان شتێکی دیکە بۆ پەیوەندی و هاوژیانی نادۆزینەوە، بۆیە کردەی تەئویلکردن لە ڕێگای زمانەوە دووبارە ئەفراندن دەگەیەنێت. هەر لە ڕێگای دووبارە ئەفراندنەوە درك بە ئەزموونەکانی ژیان و خوێنەرە جیاوازەکان دەکەین.

شیعری کوردی

ماناکانی (ڕێکخستن) و دەلالەتەکانی (کەشفکردن) و (خوێنەری جیاواز) لەو لێکۆڵینەوەیەدا هەوڵدەدەم قسە لە شێوەی ڕێکخستنی (مانای ئامادە و چەسپاو) و شێوەی کەشفکردنی (مانای نائامادە و خەیاڵی نوسەر) و (مانای ئامادە و نائامادە و خوێنەری جیاواز) لە شیعری

نوێی کوردی و دوای راپەڕینی 1991ی کوردستانی باشور و بەشێك لەو شیعرەی کوردستانی رۆژهەڵات، کە دەکەونە بەر (شەپۆلی حجم) و (شەپۆلی زمان) بکەم…

پرسیاری سەرەکی ئەو لێکۆڵینەوە لە هەموو ئەوانە ئەوەیە، ئایا شیعر تەنها رێکخستنی مانای چەسپاو و ئامادەیە لە دووتوێی یاسا و رێساکانی زماندا، بە دیوەکەی دیکە ئایا شیعر رەتکردنەوەی یاسا و رێساکانی زمان و شێواندنی مانای ئامادەیە، مانای ئامادە و نائامادە و خوێنەری جیاواز دەکەوێتە کوێی شیعری کوردییەوە، بە دیوەکەی دیکە ئایا شاعیری کوردی بەشێك لە کێشەکانی ژیانی کوردی لە شیعرەکانیدا هەڵگرتووە، ئایا شیعری کوردی لە پێشبینی و خەیاڵی تاکی کوردی و خەیاڵی ئەویدیکەی جیاواز دەدوێ؟

قسەکردن لە چەمکی (رێکخستن) لە رووی زمانەوە چەسپان و دڵنیایی دەگەیەنێت، بە دیوێکی دیکە دەشێ چەمکی رێکخستن بەو مانایە بێت، کە هەر یەك لە ئێمە بە عەقڵ و ئاگامەندییەوە بە دوای رێسا و یاساکانی زمانەوە بین، هەر یەك لە ئێمە لە سەر مێژوو و شێوەی تایبەتی (خۆی) قسان دەکات…

ئەگەر چەمکی رێکخستن قسەکردن بێ لە سەر شتی تایبەتی و شێوەی تایبەتی ئەو شیعرەی کە دوایی هاتووە! ئەوە چەمکی خەیاڵ و کەشفکردن لەگەڵ هەموو ئەو پرسانە دژ دەکەوێتەوە، کە تێیدا مانای چەسپاو ئامادە خۆی بەسەر شیمانەیی ئێستا و ئێستای زیندوودا دەسەپێنێت، وەك چۆن دژ بە هەموو ئەو قسەکردنانەشە، کە پێشتر سەرەتا و کۆتاییان زانراوە، کەواتە بەشێك لە خەیاڵ و کەشفکردن لە سەرەتا و کۆتایی نەزانراوەوە سەرچاوە دەگرێت! وەك چۆن بەشێکی دیکەی پەیوەندی بە رووە جیاوازەکانی مانا و رووە جیاوازەکانی رێکخستن و خوێنەری جیاوازەوە هەیە… هەر چۆنێ بێت هەمیشە کار و (دەقی ئەدەبی) تەجاوزی دەست بۆ بردنە تیۆرییەکان دەکات، بەڵام ئایا تیۆرە ئەدەبییەکان ئەو حەقیقەتە دەرك دەکەن؟ هەڵبەتە ئەو پرسیارە وەرامی ناوەکی خۆی هەیە، کە پەیوەندی راستەوخۆی بە داهێنانەوە هەیە، لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا رێبازە ئەدەبییەکان بەرهەمهێنەرن و پانتاییەکی مەعریفی بەرفرەوانیان هەیە و مامەڵەی تایبەتی لەگەڵ کار و دەقی ئەدەبی و خوێنەری جیاوازدا دەکەن…

بە گشتی زمان وەك بابەتی حەقیقی و کردەیی هەمووان بەیەکەوە کۆ دەکاتەوە، لە کۆی ئەو هاوگونجانەدا دەتوانم ئاماژە بە (سێ هێل) لە شاعیرانی شیعری نوێی کوردی باشور و دوای راپەڕین و بەشێك لە شیعری کوردستانی رۆژهەڵات بدەم، بەڵام بەبێ ئەوەی ئەو پۆلینکردنە جگە لە گریمانەکردن شتێکی دیکە بێت، بەبێ ئەوەی پشت بە تیۆرێکی

دیاریکراوی ئەدەبی ببەستێت، بەبێ ئەوەی چەمکی (داهێنان) وەك بنەمای قسەکانم بۆ بەراوردکردنی ئەو پۆلینکردن و بەدواداچوونە بە کار بهێنم؟!

هێلی یەکەم

بە گشتی (هێلی یەکەم) کۆی ئەو شاعیرانە دەگرێتەوە، کە بڕوایان بە دەست بۆ بردنی مانای ئامادە هەیە، لە میانی مانا نوێیەکان و لە دەرەوەی مانای رووت و رەهادا! وەك چۆن هەوڵدەدەن لە رێکخستنی ماناوە هاوسەنگی نێوان (ئاستی گوزارشتکردن و ریتمی رستە) لە لایەك و (ریتمی وشە و مانای چەسپاو) لە لایەکی دیکە بپارێزن، یان زمان شێوەی ئاسۆیی بپارێزن، واتە هاوسەنگی نێوان خود و گوتراو لە توێی زمان و مێژووی مانادا بپارێزن، بۆ ئەوەی جوانی شیعر و جوانی ئامادە بە یەکەوە بگونجێنن! هەموو ئەوانە پارێزگاری لە رەسەنایەتی و یاسا و رێساکانی زمان و جوانی ئامادە دەکەن، هەموو ئەوانە پێیانوایە بە پلەی یەکەم شیعری جوان پەیوەندی بە ئاکاری جوان و وشەی جوان و گوتراوی جوان و خەیاڵی جوان و مانای رەوان و ریتمی رەوانەوە هەیە… هەموو ئەوانە دەکەونە نێوان مشتومڕی گوتن و ماناوە! بۆ ئەوەی لە رێگای خودەوە بە گوتراو بگەن، بۆ ئەوەی لە رێگای عەقڵەوە بە مانا بگەن، واتە لە رێگای مێژووی گوتراوەوە بە مانای ئامادە بگەن، لە رێگای کۆی مانا و گوتراوەوە بە جوانی و خەیاڵی شیعری بگەن، لە رێگای تێگەیشتنەوە بە دەلالەتە نوێیەکانی مانا بگەن، بە دیوەکەی دیکە لای هەموو ئەوانە حەقیقەتی مانا هەمیشە لە ئامادەیی ئێستای مانادایە، بەو مانایەش رۆشنایی مانا لە رۆشنایی ئێستای مانا دانەبڕاوە، لەوێشەوە رێگا بۆ حەقیقەتی ئامادە خۆش دەکەن، بۆ ئەوەی بدوێ…
وەك دەردەکەوێت هێزی خۆیان لە مانای ئامادە و رێکخستنی خوددا دەبیننەوە، پرسیار لەوە ناکەن عەقڵ، گوتراو بونیاد دەنێت، یان گوتراو، عەقڵ دروست دەکات؟! پرسیار لە تێگەیشتن و مانا ناکەن، پرسیار لە جیاوازی و دنیابینی جیاواز ناکەن، پرسیار ناکەن وشەی شیعریی چۆن دروست دەبێت، جیاوازی لە نێوان رەوانی و راهاتن و شیمانەیی چییە؟!

هێلی دووەم

(هێلی دووەم) زۆربەیان لەسەر بڕوابوون بە نائاگامەندی (نەست) و پێشخستنی ناوکۆیی و فەرامۆشکردنی خود لە یەکەوە نزیکن، بەڵام نەك بەو مانایە کە گەڕانەوە بۆ نائاگامەندی و نەست گەڕانەوە بێ بۆ

(فرۆيد) بەڵكو بەو مانايە كە نائاگامەندى و نەست پێش زمان دەكەوێت، وەك چۆن لاى (لاكان) جێگاى گفتوگۆيە… لەوێوە شاعيرانى هێلى دووەم هەوڵى كەشفكردنى مانا و هەوڵى (دامەزراندنى پەيوەندييەكى نوێ لە نێوان وشە و وشە، وشە و مرۆڤ، وشە و دنيا) دەدەن، ئاسۆيەكى ديكەى چاوەڕوانى بۆ خوێنەران واڵا دەكەن، شێوەى ستوونى بە زمان دەبەخشن، ئەوەش جێكەوتەى وشە و پەيوەندييەكانى و ئاسۆيەكى ديكەى چاوەڕوانى دەخاتە نێو گەشەكردنى وشە و گەشەكردنى ناوك□يەوە، وەك چۆن بەشێكى زۆر لە شاعيرانى هێلى دووەم خۆيان بە (كۆتايى نەزانراو) دەسپێرن، خۆيان بە (دنيابينى جياوازى مرۆيى)ەوە دەسپێرن، بە پلەى يەكەم ميكانيزمى خەياڵ بە بزوێنەرى شيعرى دادەنێن، لە رێگاى ياخى بوونى مەعريفييەوە هەوڵى بەرجەستەكردنى شيمانەيى شيعرى و كەشفكردنى جوانى و پەيوەندييە كراوەكانى ژيان دەدەن، هيچ سنورێك بۆ مانا و جوانى و چێژ قبوڵ ناكەن، هەموو سنوردانانێك بۆ تواناى لە بننەهاتووى مرۆڤ رەتدەكەنەوە، هەموو ئەگەرەكان بۆ جياوازى مانا دەڕەخسێنن، هەموو ئەگەرەكان بۆ تەماشاكردنى دنيا بە كراوەيى جێدەهێڵن، بە ديوەكەى ديكە هەموو ئەوانە رێگا بۆ شيمانەيى خۆش دەكەن، بۆ ئەوەى خۆى دابمەزرێنێ…

وەك دەردەكەوێت هێزى خۆيان لە نائاگامەندى و پێشخستنى ناوكۆيى و فەرامۆشكردنى خوددا هەڵدەگرنەوە، بەڵام پرسيار لە بارەى بنەما جياوازەكانى مەعريفە و ئاستى كلتور و پێشكەوتنەكانى ئەويديكەى مرۆڤايەتى… وەڵام نادەنەوە، قسەكردنى جياوازى ئەويديكە لە بارەى عەقڵ و تێگەيشتن و درككردن فەرامۆش دەكەن!

هێلى سێيەم

(هێلى سێيەم) تەواو پێچەوانەى هێلى يەكەم بير دەكەنەوە، (هەموو ئاوڕدانەوەيەك بۆ مێژووى مانا و رێكخستنى خود رەتدەكەنەوە)، (هەموو ياسا و رێساكانى زمان و رەسەنايەتى رەشدەكەنەوە) بەو مانايەش تەواوى رابردووى مرۆڤايەتى بە ئاوڕدانەوە بۆ ميتافيزيكا دادەنێن! هەموو بايەخى نائاگامەندى و نەست لە لايەك و پێشخستنى ناوكۆيى لە لايەكى ديكە بە خەمى خۆيان نازانن، (هەموو سەرچاوەكانى فيكر و مەعريفە وەلا دەنێن) بۆ ئەوەى لە رێگاى نيشانەى هەڕەمەكييەوە، تێكدانى پەيوەندى نێوان وشەكان ماناى باو تێكبشكێنن و بگەنە كورتبڕى، شيمانەيى سەربەخۆ فەراهەم بكەن، بۆ ئەوەى لە رێگاى پەيوەندى رێكنەخراوەوە گوزارشتكردنێكى ياخى و ئاسۆيەكى ديكەى چاوەڕوانى گەشە پێبدەن، وەك ريزۆم لە نێو زماندا

بیر لە زمان دەکەنەوە، لە رێگای خەیاڵ و وێنەوە بە جوانی لەناکاو و لە رێگای شیمانەیی نکۆڵکەرەوە بە مانای نائامادە و ئەویدیکەی خوێنەر دەگەن، بە گشتی هەمووان بە پلەی یەکەم رێگا بۆ شیمانەیی خۆش دەکەن، بۆ ئەوەی وەك شیمانەیی بدوێت…
واتە هێزی خۆیان لە تێکشکاندنی مانا و کورتبڕی و بەرهەمهێنانەوەی نیشانە و شیمانەیی سەربەخۆدا دەبیننەوە، لای ئەوان شیعر دەنگە، بەڵام ئەسڵ و دەق لە ناوچووە! بیر لەوە ناکەنەوە نەگونجان و بێ مانایی هیچ پەیوەندییەکی مرۆیی ناخولقێنێ، ئەگەرچی هەڵگری جۆرێك لە یاخی بوونیش بێت، مەرج نییە هەمیشە یاخی بوون جوانی کەشف بکات، ئەگەرچی یاخی بوون بێت بە رووی باودا، بیر لەوە ناکەنەوە کۆی فیکری مرۆڤایەتی راستەوخۆ پەیوەندی بەیەکەوە هەیە، بیر لە بەهای پەیوەندی و خۆشەویستی و هارمۆنی و سۆزی مرۆییانە ناکەنەوە، چارەنووسی بۆ یادەوەریین.

هێڵی یەکەم

لە نێوان (گوتن / مانا)دا

وشە یان هەر یەکەیەکی زمانەوانی لە دوو بنەما پێکهاتووە و لە یەك جیا نابنەوە، ئەویش گوتن و مانایە! مانا و گوتراویش لە مشتومڕی جیاوازی خۆیان ناکەون. گوتن رووە مەتریالەکەی مانایە، ماناش رووە هەستییەکەی گوتن پێکدەهێنێ.
مشتومڕی نێوان گوتن و مانا، مانا و گوتن پەیوەندی بە هەڵنانی بەهای هونەری دەربڕینەوە هەیە، بەشێکی گەورەی بەهای هونەری دەربڕینیش تێگەیشتن دەینەخشێنێ؟! چەمکی تێگەیشتن هەمیشە پشت بە فاکتە حەقیقییە مرۆییەکان دەبەستێت. بەهای تێگەیشتن لە شێوازی دەربڕینی دەلالەتخوازانەوە نزیکمان دەکاتەوە!
لە بارەی ئەو مشتومڕەوە هەندێك پێیانوایە پێشخستنی گوتن بەسەر مانادا جوانی و پوختی و پتەوی لێدەکەوێتەوە، بەهای ئەدەبی بەرزتر نیشان دەدات، شێوازی هونەری جوانتر دەستەبەر دەکات، هەمیشە داڕشتنی ئەدەبی و حەقیقەتی دەربڕین بە پوختی و پتەوی و گوتنی جوانەوە پەیوەست دەکەن، هەر لەوێشەوە بە مانا دەگەن، هەر لەوێشەوە بە مانای جوان و پتەو و روون و حەقیقی دەگەن، هەر لەوێشەوە بە ریتمی جوانی دەربڕین دەگەن، هەموو ئەوانەش پشت بە کۆمەڵێك پاڵنەر دەبەستن، پاڵنەری دەروونی، سیاسی، نەتەوەیی…
هەندێکی دیکە لە رەخنەگران لە مشتومڕی نێوان گوتن و مانا، پێیانوایە جوانی گوتن و جوانی مانا لە بەیەکەوە بوونیاندایە، پێکەوە ئاستە بەرزەکانی رەوانبێژی دەنوسنەوە و تەرازووییەك بۆ

بەهای هونەری دەسازێنن، پێیانوایە شیعر لە ڕێگای ئەو بەیەکەوەبوونەیان باڵا دەکات و لە لێکترازانیشیان نزمی دەنوێنێ، گوتنی جوان، جوانی مانای لێدەکەوێتەوە، وەك چۆن گوتنی ناشیرین مانای دزێو بەرهەم دەهێنێ! ڕەوانی مانا ریتمی ڕەوانی لێدەکەوێتەوە و ناڕەوانی تەمومژ…

ئەو پێکەوە بوونە ئەگەرچی لە یەکێتی و ئاوێتەبوونی گوتن و مانا نزیکە، بەڵام جیاوازی خۆیان هەیە، ئەویش ئەوەیە کە لە یەکێتی گوتن و مانادا، گوتن جەستەیە و مانا ڕۆح، جەستە و ڕۆح لێکجیابوونەوەیان مەحاڵە… لایەنگرانی یەکێتی و ئاوێتەبوونی گوتن و مانا، پێیانوایە هەموو گوتنێکی جوان، مانای جوانی لەخۆدا هەڵگرتووە، گوتنی پتەو، راستی مانا دەنوێنێ… هەڵبەتە پێچەوانەش راستە! دەتوانم بڵێم هەموو ئەو قسانەی لە بارەی یەکێتی گوتن و ماناوە دەکرێت، بەهای یەکبوونی شێوە و ناوەڕۆکمان بیر دەخاتەوە، وەك ئەوەی گوتن فۆڕم بێ و مانا فیکر…
بەشێکی دیکە لە رەخنەگران لە مشتومڕی نێوان گوتن و مانا، بەرگری لە چەسپاندنی پەیوەندی نێوان گوتن و مانا دەکەن و پێیانوایە نهێنی پەیوەندییەکانیان بۆ رابردوو دەگەڕێتەوە، هەرگیز پەیوەندی بە وڕووژانی یەکێك بە سەر ئەویدیکەوە نییە، بەڵکو ڕێسا و یاسای زمانەوانی بەڕێوەی دەبات و دەکەوێتە نێوان پرنسیب و ڕێبازی تایبەت بە زانستی زمان و دانان و ڕێکخستنەوەوە… دواجار هەمیشە پرۆسەی ڕێکخستن پەیوەندی نێوان گوتن و مانا دەگەیەنێت…

بەمجۆرە دەتوانم بڵێم هەندێك لەو شاعیرانەی شیعری نوێی کوردی (کە من ناویان بە هێڵی یەکەم دەبەم) هەوڵدەدەن لە ڕێکخستندا پەیوەندی نوێ و بەرفرەوان لە نێوان مانا و مانا، جوانی و مانا، ریتم و ناوکۆیی دروست بکەن، زۆربەیان دوای وشەی شیعریی و رستەی شیعریی و ریتمی ناوکۆیی دەکەون! هەندێکیان لادانی مانا بە وڕوژانی هەستییەوە دەبەستنەوە، بەڵام بە گشتی لە پێناو مانەوە لە سەر ڕێکخستنی (مانا/ جوانی)ی چەسپاو و ئامادە، لە سەر (شیعری دنیایی) کار دەکەن. بۆ نموونە دەتوانم وێڕای کۆمەڵێك جیاوازی و وێڕای مشتومڕی نێوان گوتن و مانا، دەشێ بۆ دیاریکردنی (هێڵی یەکەم) چوار نموونەتان پێبناسێنم:

نموونەی یەکەم

نموونەی یەکەم لە شاعیران، ئەوانەن کە (جوانی گوتن و ریتمی ناوکۆیی بەیەکەوە کۆ دەکەنەوە) جوانی گوتن و ریتمی ناوکۆیی بە

هەستی نەتەوایەتی و دەروونی و سیاسی موتوربە دەکەن، پەردە لەسەر گوتنی حەقیقەتێکی دیاریکراو هەڵدەدەنەوە، لەوانە: شێرکۆ بێکەس، لەتیف هەڵمەت، رەفیق سابیر، جەلال مەلەکشا، ژیلە حوسێنی…

نموونەی دووەم

بەڵام نموونەی دووەم، لە (هێڵی یەکەم)دا لە نێوان تێگەیشتن و مانادا، شیعرگەرایی لە خودگەرایی و ناوەڕۆکگەراییدا دەبیننەوە، بۆ چەسپاندنی بیرۆکەی تێگەیشتن لەسەر خودی تێگەیشتن، بۆ (چەسپاندنی پەیوەندی نێوان گوتن و مانا) بۆ گواستنەوە لە حیکایەتێکەوە بۆ گەیشتن بە ریتمی حیکایەتێکی دیکە، بە مانایەکی دیکە ڕێگاکانی گوتراو تاقی دەکەنەوە بۆ ئەوەی بە دەروونی خۆیان بگەن، یان هەموو ئەو تێگەیشتنانە لە فەزایەکی شیعری دووبارە دەکەنەوە، فەزایەك کە لەگەڵ هۆشیاری شیعری و ریتمی شیعری دێتەوە، فەزایەك کە دەکەوێتە نێوان پرنسیب و زمانی شیعری و دانان و ڕێکخستنەوەوە… نموونەی دووەم لە چەسپاندنی پەیوەندی نێوان گوتن و مانا، وێڕای جیاوازییان: کەریم دەشتی، جەمال غەمبار، نەزەند بەگیخانی، چۆمان هەردی، ڕۆژ هەڵەبجەیی، فەرەیدوونی ئەرشەدی…

نموونەی سێیەم

نموونەی سێیەمی (هێڵی یەکەم)ی شاعیران، ئەوانەن کە هێزی گوزارشتکردن و هەستی لیریکی و وڕووژانی سۆز بە کەرەسەی باڵایی جوانی و رەوانی و ناسکی دادەنێن، هەوڵدەدەن ریتمێکی دەروونی و مرۆڤدۆستی لە بیرکردنەوە و بیرکردنەوەی خوێنەردا بچێنن، هەوڵدەدەن فەزای چێژ و ژیاندۆستی فرەوانتر نیشان بدەن، هەوڵدەدەن دەرگای خەیاڵێکی نزیك لە سیحر بۆ مرۆڤایەتی واڵا بکەن، شاعیرانی (یەکێتی گوتن و مانای گوتن) شاعیرانی نموونەی سێیەم، جوانی گوتن و جوانی مانا ئاوێتەی ریتمی بیرکردنەوە دەکەن، حەقیقەتی گوتن تێکەڵ حەقیقەتی نەگوتن دەکەن… لە نموونەی ئەو شاعیرانە: دلشاد عەبدوڵڵا، جەلال بەرزنجی، بەختیار عەلی، دلاوەر قەرەداغی، ئیسماعیل بەرزنجی، هیوا قادر…

نموونەی چوارەم

نموونەی چوارەم، لە (هێڵی یەکەم)، شاعیرانی چێژی (گوتن بەسەر مانادا)، جەستە بە سەر ناوەڕۆکدا زاڵ دەکەن، لە ڕێگای چێژی گوتنەوە خۆیان لە مانا دەخشێنن، ئەو شاعیرانەی جەستەگەرایی و چێژی ئیرۆتیکی و ئاگامەندی سۆزداری پێشدەخەن، بەڵام مەبەستم

ئەوانە نییە، کە ئیرۆتیکا و وڕووژانی سێکسی تێکەڵ بە یەك دەکەن؟! بەڵکو مەبەستم ئەوانەیە، کە دنیا لە دوو دیدی جیاوازی نێر و مێدا تەماشا دەکەن، بەڵام خۆیان لە بە بازاڕکردنی هەست و بێنرخکردنی جەستە و حەزی رووت دەپارێزن، هەمیشە حەقیقەتی چەپێنراو پێش حەقیقەتی گوتراو دەخەن، هەمیشە چێژی گوتنی نەگوتراو پێش دەخەن و پێیانوایە ئەوە چێژی گوتنی نەگوتراوە چێژی مانای لێدەکەوێتەوە، هەمیشە جوانی جەستە و ریتمی جەستە لە مانای کرچ و کاڵ دەپارێزن، هەمیشە پێیانوایە ئەوە گوتنی جوانە، شێوازی هونەری جوانتر دەستەبەر دەکات، ئەوە گوتنی جوانە، ریتمی جوان و چێژ دەنەخشێنێ… نموونەی شاعیرانی گوتن بەسەر مانادا، قوبادی جەلی زادە، کەژاڵ ئەحمەد، دڵسۆز حەمە، ژوان ئاوارە…

شاعیرانی جوانی گوتن و ریتمی ناوکۆیی

دەتوانم بڵێم نموونەی یەکەم، ئەو شاعیرانەی (جوانی گوتن و ریتمی ناوکۆیی بەیەکەوە کۆ دەکەنەوە)، ئەو شاعیرانەی جوانی گوتن و هەستی نەتەوایەتی و سیاسی کۆیان دەکاتەوە و گوتن و ریتمی تێگەیشتن بەیەکەوە کۆ دەکەنەوە! هەمیشە هێزی شیعری لە گوتن و پەیامی شیعریدا هەڵدەگرنەوە، لە رێگای جوانگوتنەوە لە مێژووی مانا نزیك دەبنەوە، پارێزگاری لە جوانی گوتن و مانای ئامادە دەکەن، بەهای ئەدەبی لە گوتنی جوان و ریتمی مانادا دەبیننەوە…

دەتوانم بڵێم دالی حەقیقی لای (لەتیف هەڵمەت) تێکەڵکردنی هەستی تاکگەرایی و هەستی نەتەوایەتییە! بەڵام هێزی شیعری لای (عەبدوڵڵا پەشێو) لە رەوانی ریتمی گوتن و بەرزکردنەوەی دروشمی شیعری رەخنەکاریدا خۆی دەبینێتەوە! جیاوازی نێوان (شێرکۆ بێکەس) و (رەفیق سابیر) لە تەماشاکردنی ژیان و تەماشاکردنی نەتەوە وەك بابەتی سەرەکی شیعریدا خۆی دەبینێتەوە، شێرکۆ بێکەس کۆی مێژووی نەتەوە و حیکایەتەکانی نەتەوە و ژانوژواری نەتەوە وەك بنەمای شیعری بەکار دەهێنێت… بەڵام رەفیق سابیر گۆشەیەك لە زامە قووڵەکانی نەتەوە و خەمە بچوکەکانی نەتەوە وەك بنەمای شیعر چاو لێدەکات، لە گۆشەنیگایەکەوە حیکایەتەکانی تاکی کوردی دەگێڕێتەوە… جیاوازی نێوان (مەلەکشا) و (ژیلا حوسێنی) جیاوازی پەیامگەرایی و سۆزگەراییە، جیاوازی نێوان ماناگەری و ئاوازگەراییە، جیاوازی نێوان شۆڕشگەرایی و دەروونگەراییە… بە گشتی هەموو ئەوانەی لەسەر ئەو هێڵە رێچکەیان گرتووە، کە (مێژووی وشە بە پتەوی مانا)وە دەلکێنن، گوتن و ریتم موتوربەی رووداوی مێژوویی، دەروونی، کۆمەڵایەتی، نەتەوەیی، سیاسی دەکەن، بیر لە بەدوایەکداهاتن و

کۆتاییەکانی دالە گشتییەکان دەکەنەوە… بەڵام ئەوەی لەتیف هەڵمەت لەو هێلە جیا دەکاتەوە هێزی تاکگەراییە… ئەوەی عەبدوڵڵا پەشێو لەو هێلە جیا دەکاتەوە شیعرییەتی دروشمگەراییە….

(رەفیق سابیر) لە لاوکی هەڵەبجەدا دەڵێت:

با کەژاوەی لە گوێ بێت
یان لە پەلکە زێڕینە
زەماوەندی خوێن دەگرێت
ئەمشەو پاشای ئەڤینە.

شاعیرانی جێگیرکردنی پەیوەندی نێوان گوتن و مانا

نموونەی دووەم، ئەو شاعیرانە هەمیشە بیر لەوە دەکەنەوە، کە وشەیەك بەرجەستە بکەن، گوتنێك بخەنەوە، کە تەواو تەعبیر لە ناخی ئەوان بکات، شاعیرانی (چەسپاندنی پەیوەندی نێوان گوتن و مانا) گوزارشتکردنی وشە و خود، ریتم و تێگەیشتن… پێیانوایە هەموو گوتنێکی خودگەرایی جگە لەوەی هەڵگری حەقیقەتە، هەڵگری بەهای چەسپاندنی پەیوەندی نێوان گوتن و مانا، ریتم و تێگەیشتنە، ئەوە هێزی سەپاوی خودگەراییە، هۆشیاری و پتەوی مانا و ساغڵەمی مانای لەخۆدا هەڵگرتووە، جوانی بیرکردنەوە تەعبیر لەگوتنی جوان دەکات… بەڵام جیاوازی (حەمە عومەر عوسمان) جگە لە گەڕانەوە بۆ ناخ، لە هێزی لیریکییەوە دەردەکەوێت! هەوێنی شیعری حەمە عومەر عوسمان خەمە تایبەتییەکانە، بۆ ئەوەی تێکەڵی خەمە نەتەوەییەکانیان بکات!
بەو مانایەش نموونەی دووەم، ئەو شاعیرانەن، کە گوتن و مانا بە جێگیربوونی شیعرگەرایی و خودگەرایی و ناوەڕۆکگەراییەوە دەلکێنن، فۆڕم و ناوەڕۆك بە یەك چاو تەماشا دەکەن، دالی حەقیقی لای ئەوان بە هەموو جیاوازییەکانیانەوە بەیەکەوە بەستنەوەی خەمە تایبەت و گشتییەکانە… بڕوانە: رۆژ هەڵەبجەیی لە شیعری، تا کۆتایی هەڵبێ… کوژانەوەی ژنێك بە تەنهایی..!! دەڵێت:

من خەونەکانم شلوێ بووە لەسەرەتاوە تا کۆتایی…
وا چاکە پەپوولە، کە دەروێشی نوورە، چرا بکوژێ،
چونکە تەریقەتی چرا،
مەرگی پەپوولەیە لە کۆتایی…
وا چاکە شەمشەمەکوێرە لە تونێلی نوتەکا،
تاریکی ڕاو بنێ…
چونکە لەنوونی نوتەکا دەزوولەیەك مێمی نووستوو،
مەرگی شەمشەمەیە لە کۆتایی…!!
سلێمانی 29/9/2009

شاعیرانی یەکێتی گوتن و یەکێتی مانا

نموونەی سێیەم، ئەو کۆمەڵە شاعیرەی لە ئاگامەندی دەروونییەوە هەستی لیریکی و سۆزی شیعری بە ویستی یەکێتی گوتن و دەروونەوە گرێ دەدەن و ویستی گوتن بە خۆشەویستی مانا و چێژەوە دەلکێنن، شاعیرانی (یەکێتی گوتن و یەکێتی مانا) پێماندەڵێن جەوهەری ئاگامەندی بە گوتنی جوان و ماناکانی خۆشەویستییەوە بەندە، تایبەتمەندی جوانی مرۆڤ لە ژیاندۆستییەوە سەرچاوە دەگرێ، مرۆڤ دەژی بۆ ئەوەی هەنگاو بەرەو یەکێتی گوتن و ماناوە بنێت… شاعیرانی جوانی گوتن و جوانی مانا، پێیانوایە ئەوە وشەی شیعرییە هەستی شیعری دەبەخشێت، بایەخ بە وشەی شیعری و مانای شیعری و ریتمی شیعری دەدەن، بەهای هونەری شیعر لە ئاوێتەبوونی هەستی وشە و ویستی مانا و ریتمی تێگەشتندا هەڵدەگرنەوە، هەڵبژاردنی دالی حەقیقی لای ئەوان لە سۆز و جوانی و تەماشاکردنی خەمە کەسییەکانی ژیاندایە… بونیادی شیعری (بەختیار عەلی) و (دلشاد عەبدوڵڵا) لە هێزی گوزارشتکردن و قووڵی دنیابینیدا دەردەکەوێت… بەڵام دەتوانم بڵێم (جەلال بەرزنجی) و (هیوا قادر) هەر یەك بە رەنگ و دنیابینی و هەستی شیعری و مەعریفەی شیعری تایبەتی خۆیەوە، هەوڵی گرتنی حیکایەتە بچوکەکانی ژیان دەدەن! هێزی جەلال بەرزنجی لە هەستی شیعریدایە، هێزی هیوا قادر لە هەڵبژاردنی گۆشەنیگای شیعریدا دەردەکەوێت… کەچی جیاوازی نێوان (ئیسماعیل بەرزنجی) و (دلاوەر قەرەداغی) لە چەسپاندنی پەیوەندی نێوان ریتم و ماناداخۆی دەبینێتەوە، ئیسماعیل بەرزنجی خەمی مانا پێش دەخات و لە پشت هەموو شیعرێکی بونیادێکی حیکایی دەنەخشێنێ! دلاوەر قەرەداغی لە خەمی ریتمدایە و شیعر لە سەما نزیك دەکاتەوە…

بڕوانە ئیسماعیل بەرزنجی دەڵێت:

ژن و پیاوێکی چاخی بەردین بووین
بە گژ و گیا عەورەتی خۆمان دادەپۆشی
لە بنیادەمی ئەشکەوتەکەی تەنیشتمان دەترساین
لە شەڵڵاك سەردەکەوتین و
لە چواران دەماندڕاند
حەسرەتمان دەکرێشت و
بێزاریمان هەڵدەمژی
لە ناکاو بەکۆڵێ یەئسی وجودییانەوە
تێکدەئاڵاین
(پەست، وەك ئێوارە نارنجییەکانی نیشتمان- کۆمەڵە شیعر، ئیسماعیل

بەرزنجی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، 2007، ل30-31)

شاعیرانی چێژی گوتن بەسەر چێژی مانادا

هەندێك لە شاعیرانی چێژی گوتن (زاڵکردنی گوتن بەسەر مانادا)، نموونەی چوارەم، شاعیرانی جەستەناسی و جوتبوونی ڕۆحی و جەستەیی، هەندێك لە شاعیرانی چۆنێتی ئەزموونکردنی ژیان و ئازادی و چێژی ژیان، شاعیرانی هەڵگیرسانی گوتن و ئیرۆتیکا و گوتن و خۆشبەختی، ئەو شاعیرانەی کە جوانگوتن و ئیرۆتیکا و ژیاندۆستی پێش دەخەن… پێیانوایە ئەوە پێشخستنی جوانی گوتن و ریتمی گوتنە ڕەهەندێکی جوان بە مانا و ڕەهەندێکی مەعریفی قووڵتر و جوانتر بە ژیان و دەلالەتی جیاواز دەدات، ئەوە پێشخستنی باڵایی گوتنە ماناکانی نێوان نێر و مێ، جەستە و ڕۆح جوانتر نیشان دەدات… پێیانوایە بەهای شیعرگەرایی بە پێشخستنی ئاستە بەرزەکانی جوانی گوتن و ئاگامەندی تێگەیشتن و چێژی ژیانەوە دەلکێ، بەهای مرۆڤ، بەهای ژیان لە بەیەکگەیشتنی جوانی نێر و مێدا دەبوژێتەوە، جوانی مرۆڤایەتی لە بەهاکانی مرۆڤدا خۆی دەبینێتەوە، چێژی ژیان لە هاوگونجانی جیاوازییەکانیدایە، هەمیشە هەوڵی تەواو یەکبوونی تێگەیشتن و ئاگامەندی، جوانی و چێژ، جەستە و ڕۆح… دەدەن! دڵسۆز حەمە لە بەشێك لە قەسیدە (وێنەکانی ژنێتی)دا دەڵێت:

لە ماڵێکدا
ستیان لەبەر ناکەم
بەپێی پەتی دەسوڕێمەوە
بۆیە هەر دەرگای ماڵم ترازا
دوو کەروێشکی سپی بچووك
لە پێڵاوەکانمەوە رادەکەن
دوو کۆتری سپیش لە ملی بلوزەکەم
دەدەن لە شەقەی باڵ و
لە ماڵەکەمدا دێن دەچن.

سایتی دەنگەکان، دڵسۆز حەمە، فێبریوەری ٢٠١٢.

هێڵی دووەم

کەشفکردن/ دامەزراندن

شاعیرانی (هێڵی دووەم) لە شیعری نوێی کوردی و دوای راپەڕینی 1991ی کوردستانی باشور و بەشێك لەو شیعرەی کوردستانی ڕۆژهەڵات، کە دەکەونە بەر (شەپۆلی حجم) و (شەپۆلی زمان)… بە گشتی ئەو شاعیرانە نایانەوێ خۆیان بسەپێنن، هەوڵدەدەن شیمانەیی شیعری بنوێنن، لە نێوان کەشفکردن و دامەزراندن، هەوڵی بەدەستهێنانی

چێژی شیعری دەدەن، لە نێوان راڤەکردن و بەجێهێنان، جوانی بەرز دەکەنەوە، لە نێوان ڕێکەوت و یەقین، هەوڵی بونیادنانی شیعرییەت دەدەن و ڕێگا بۆ بیروڕای جیاواز و خوێندنەوەی جیاواز و مەعریفەی جیاواز خۆش دەکەن!
شاعیرانی هێلی دووەم هەوڵی کەشفکردنی مانا و هەوڵی دامەزراندنی پەیوەندییەکی نوێ لە نێوان وشە و وشە، وشە و مرۆڤ، وشە و دنیا، هەوڵی بە دەستهێنانی ئاستێیەکی دیکەی چاوەڕوانی دەدەن، بەو مانایەش پەیوەندییەکی ناوکۆیی دەخەنە نێو گەشەکردنی زمان و ئاستی شیعرییەتی زمان و پەیوەندییە دەلالییەکانەوە، وەك چۆن پرۆسەی نوسینی شیعری بە داڕێژان وکۆتایی نەزانراوەوە دەسپێرن، بونیادی شیعری بە دنیابینی جیاواز و چێژی جیاواز و ریتمی جیاوازی ژیانەوە دەبەستنەوە، هێزی خەیاڵ بە بزوێنەری شیعری دادەنێن…

هەندێکیان لە ڕێگای لادانی مانای وشە و گۆڕینی ئاسۆی چاوەڕوانی باوی شیعری هەوڵی بەرجەستەکردنی مانا و رووە جیاوازەکانی جوانی و ئەگەرەکانی دەق دەدەن، نموونە: بەرزۆ ئاکرەیی، ئیبراهیم ئەحمەد نیا، هێرۆ کوردە… هەندێکیان لە ڕێگای راڤەکردن و روانینی مەعریفییەوە چێژ بەرهەم دەهێنن، نموونە: هاشم سەراج، رەزا عەلی پوور… بەڵام هەندێکیان لە ڕێگای لادانی چێژەوە هەوڵی وێوژانی هەست و خرۆشانی چەپێنراوەکان دەدەن، بە مانایەکی دیکە تێگەیشتنی چێژ وەك بنەمای راڤەکردنی هەست و خرۆشانی چەپێنراوەکان دەنوسنەوە، بۆ نموونە: زانا خەلیل، لازۆ… هەندێکیان لە ڕێگای گۆڕینی ئاسۆی چاوەڕوانی حیکایەتەوە هەوڵی وێوژانی تێگەیشتن و راڤەکردنێکی دیکە بۆ تێگەیشتن دەسازێنن، بۆ نموونە: ئەحمەدی مەلا، کامبیزی کەریمی… (هەڵبەتە هەر هەموویان بە کۆمەڵێ جیاوازییەوە).

شاعیرانی (هێلی دووەم) کۆمەڵێ ئەگەر بۆ تێگەیشتن و راڤەکردن دەڕەخسێنن، کۆمەڵێ ئەگەر بۆ چێژ بە کراوەیی دەهێڵنەوە، کۆمەڵێ ئەگەر بۆ گۆڕینی ئاسۆی چاوەڕوانی دەخەنە روو… کەمێکیان قسەکردنی جیاواز لە بارەی مانا و تێگەیشتن، راڤەکردن و چێژ فەرامۆش دەکەن!
وەك چۆن هەندێکیان ئاستی گوزارشتکردن لە ئاڕاستەکردنی ئیرۆتیکادا کورت دەکەنەوە… نموونەی شاعیرانی هێلی دووەم بە کۆمەڵێ جیاوازییەوە پێکهاتووە لە: هاشم سەراج، ئەحمەدی مەلا، کامبیزی کەریمی، ئیبراهیم ئەحمەد نیا، بەرزۆ ئاکرەیی، رەزا عەلی پوور، زانا خەلیل، لازۆ، هێرۆ کوردە…
وەك گوتمان خەیاڵ و کەشفکردن سەرەتا و کۆتایی زانراوی نییە، بە دیوەکەی دیکەش خەیاڵ و کەشفکردن رووە جیاوازەکانی مانا و رووە

جیاوازەکانی ئاسۆی چاوەڕوانی دەکاتەوە… وەك چۆن پەیوەندی نێوان وشە و وشە، وشە و مرۆڤ، وشە و دنیا لە بەدواداچوون و گەڕان و خوێندنەوەی بەردەوامی سەردەمەوە بە دەست دێت، مەعریفە و خەیاڵ و چێژ لە بەرزکردنەوەی ئاستی زمان و تێگەیشتنی ژیانەوە هەڵدەقوڵێ، بەڵام شیمانەیی شیعری، شیمانەییەکی مەرجدارە بە شیعرییەتەوە، شیمانەیی شیعری نە نکۆڵیکردنە، نە جەختکردن، وەك چۆن خۆی لە شیمانەیی سەربەخۆی هێڵی سێیەمیش جیا دەکاتەوە، چونکە شیمانەیی سەربەخۆ مەرج نییە بەرەو شیعرییەت بچێت، دەشێ بەرەو هیچ شتێ نەبێ و نەهلیستییەت بەرهەم بهێنێ، وەك بە دیوەکەی دیکە دەشێ بەرەو جەختکردنی شیعرییەت بێتەوە! هەڵبەتە دەستنیشانکردنی نێوان شیمانەیی مەرجدار و شیمانەیی سەربەخۆ خاڵی جیابوونەوەی هێڵی دووەمە لە سێیەم.

زانا خەلیل لە بەشێك لە شیعری (ژیان لە ناو کۆتاییەکاندا) دەڵێت:

کۆتایی بە خۆت بهێنە
وەك ئەوەی لە مێژە کۆتاییت پێهاتبێ
لە ناو کۆتاییەکان ژیانێ بژی
وەك ئەوەی کۆتاییت پێ نایە
برادەرە ئەسمەرەکانم دەڵێن
ئاوا کۆتاییت بە خۆت هێناوە
وەك ئەوەی لە مێژە دنیا کۆتایی پێهاتبێ
برادەرە کۆتایی پێهاتووەکانم دەڵێن
بۆ هێندە لە ناو کۆتاییەکاندا دەژی
وەك ئەوەی کە هەرگیز کۆتاییت پێنێ

لە کۆمەڵە شیعری "چوونە دەرەوەیەك نەماوە، بۆ هاتنە ژوورەوە" لە بڵاوکراوەکانی گروپی کلتوری و هونەری هاڤی، 2012، هەولێر، ل10.

هێڵی سێیەم

یاخیبوون و جیاوازی

(هێڵی سێیەم) لە ڕێگای شیمانەیی نکۆڵیکەر و تێکشکاندنی پەیوەندییە باوەکان و لە سەر بنەمای هاوشێوەیی دەنگی و دووبارەکردنەوەوە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بە نیشانە (sign- یان ئاماژەێ) سەربەخۆکانی شیعریی دەگەن، بەڵام نەك بەو مانایەی کە شتێك بگەیەنێت، بەڵکو بەو مانایەی بە هیچ شتێك نەگات، نەك بە مانای سڕبوونی فیکر و دەلالەت، بەڵکو دەشێ هەر سڕبوونی دەلالەتیش نەبێ، بەڵکو دەلالەت تێیدا گاڵتەجارانە و درێزنانە بکەوێتەوە…

لە نێو (فۆرمالیستەکانی رووس- شکلۆفسکی) پێیوایە زمانی شیعری زمانێکە مانا رەتدەکاتەوە. شاعیرانی هێلی سێیەم لە رێگای وێنەوە، شیمانەیی سەربەخۆ، بۆ ئەویدیکەی خوێنەر فەراهەم دەکەن، لە رێگای شیمانەییەوە شیمانەیی بەرهەم دەهێننەوە… ئاوڕ لەوەش دەدەنەوە کە لە بەرهەمهێنانەوەی شیمانەییدا لۆجیکی مانای تەقلیدی بۆ دەرککردن دادمان نادات، چونکە جیهان بەو جۆرەی (ئەمڕۆ) هەیە، ملکەچی رێکخستن و پۆلینکردن نابێت، شیعر بەو جۆرەی ئەوان وێنای دەکەن بۆ (گوتن و مانا، دۆزینەوە و دامەزراندن) سەر شۆڕ ناکات، هیچ رێگایەکی دیکەمان نییە، جگە لەوەی دەستبەرداری هەموو ئەوانە بین، کە بە گوێرەی "گوتن" و "مانا"، "دۆزینەوە" و "دامەزراندن" لە شیعر دەڕوانێت، مەسەلە بنەڕەتییەکەش لای (هێلی سێیەم) رزگارکردنی شیعر نییە، بەڵکو ئاڕاستەکردنی فیکرە بەرەو چەمکێکی تازە، کە بە گوێرەی دەربڕینی خۆی نە "شیعرە" و نە "پەخشان"… بەڵکو نیشانەیە، بەڵکو ریزێمە، بەڵکو دەنگێکی فرە رەهەندە، کە هەزاران دەنگی لەخۆ گرتووە…

لای بەشێکی زۆر لە شاعیرانی هێلی سێیەم دەقی شیعری بە پلەی یەکەم بونیادێکی دەنگی هەیە! ئەوەش گەڕانەوەیە بۆ (جاکۆبسون) و فۆرمالیستەکانی رووس، کە پێیانوابوو شیعر لە سەر بنەمای هاوشێوەیی و دووبارەکردنەوە کار دەکات… شیعر بونیادێکی دەنگی هەیە، بۆ نموونە لای بەشێك لە شاعیرانی کوردستانی رۆژهەڵات، کە دەکەونە بەر (شەپۆلی حجم) و (شەپۆلی زمان) و زۆر جوانیش لە دەقەکانی (شوعەیب میرزایی)دا دەبینرێت… بەڵام لای هەندێ لە شاعیرانی هێلی سێیەم، بە شێوەیەکی بەرفرەوانتر شیعر بە دەنگێکی فرە رەهەند دادەنێن، نە رابردووی هەیە، نە بڕوای بە داهاتوو هەیە، چارەنووسی بۆ یادەوەرییە…

شیعر دەنگێکی فرە رەهەندە لە هێلکاری دەچێت، نەك نەخشەی لەبەر گیراو، جوگرافیایە، نەك مێژوو، گەشت و کۆچە، نەك مانەوە و نیشتەجێبوون… هەموو ئەو قسانە بۆ (دێلۆز) و مانا دێلۆزییەکەی دەمانگەڕێنێتەوە، کە هەموو ئەوانە بە ریزێم دادەنێت، ریزێم ئەوەیە لە نێو شتەکاندا بیر لە شتەکان بکاتەوە، شیعریش لای هەندێ لە شاعیرانی هێلی سێیەم ئەوەیە لە نێو زماندا بیر لە زمان بکاتەوە… بەشێك لە شاعیرانی هێلی سێیەم بڕوایان بە رەگ نییە، بەڵکو بڕوایان بە رەگە تۆڕە، بڕوایان بە پنت نییە، بەڵکو بڕوایان بە هێلە… لەو شاعیرانەش نموونەی (ساڵح سوزەنی) و بەشێك لە شاعیرانی کوردستانی رۆژهەڵات و بەشێك لە ئەزموونی (یوونسی

رەزایی)… هەندێکیان هەوڵدەدەن لە رێگای خەیاڵ و وێنەوە بە جوانی و لە رێگای شیمانەیی نکۆڵکەرەوە بە مانای نائامادە بگەن… بۆ نموونە سەباح رەنجدەر، سەڵاح جەلال… هەندێکیان هەوڵدەدەن وێناکردنی باو بۆ مانا سەرەوژێر بکەن و بگەنە کورتبڕی و لەوێوە شیمانەیی سەربەخۆ بۆ شیعر فەراهەم بکەن… بۆ نموونە: عەباس عەبدوڵڵا یوسف و …

من وەك خوێنەرێك لەو خوێندنەوەیەدا هەوڵدەدەم لە راڤەکردنی نیشانە و سەرچاوەکانی نیشانەوە بە بابەتی نیشانە و ئاماژەکانی نیشانە و جیاوازییەکانی بگەم… چونکە نیشانەکان رێگایان بۆ بیرکردنەوەی مرۆڤ خۆش کردووە و مرۆڤ بە ئەویدیکەی جیاواز دەگەیەنن، ئەوە نیشانەکانن لە ژیانی رۆژانەماندا کۆی ئەو مانایانەمان پێدەبەخشن، وەك ئەوەی گەردوون پێشنیاری کردوون، وەك ئەوەی سیستم ئاماژەی بۆ دەکات، ئێمەش بە جیاوازییەکانی خۆمانەوە دەنازین و خۆمان بە خاوەنی نیشانە شیمانییەکان دادەنێین، ئەگەرچی لەو بارەوە نیشانە زمانییەکان تەنیا نیین، بەڵام بایەخی خۆیان هەیە، بۆ نموونە لای محەمەد باوەکر…

کەواتە زمان بە پلەی یەکەم بە سیستمی سیمیاییەوە (semiotics) بەندە، کە توانای لەخۆگرتنی هەموو سیستمە جۆراوجۆرەکانی نیشانەی هەیە، لێرەدا گوزارشتکردن لە زمان، گوزارشتکردنە لە بەیەکەوەگەیاندن… (پێرس) پێیوایە بونیادنانی تیۆری سیمیۆلۆجی بە گشتی کار بۆ نیشانەکان دەکات، نیشانە شوێنی تایبەتی خۆی هەیە، بەڵام ئەوە بۆ نیشانە زمانەوانییەکان یەکەم شوێن نییە.

شیعر هیچ لەوانە بە هەند هەڵناگرێ، بەڵکو مەسەلەیەکی ئیبداعییە و ئیبداعیش سەربەخۆیی دەگەیەنێت و شتگەرایی قبوڵ نییە! دەمەوێ بڵێم زمان لە سیمیاییدا توانای ئەوەی هەیە کە هەموو ئەو سیستمانەش لەخۆ بگرێ کە بە شێوەیەکی راستەوخۆ گوزارشت لە خۆیان ناکەن و نیشانەی ئەبستراکتین و هەر تەنها ئاماژە بە دەلالەتەکانیان دەکەن و لە زمانێکدا دەتوێنەوە کە گوزارشت لەوان دەکات و ئەوان لەخۆ دەگرێت! بە مانایەکی دیکە زمان لای هەندێکیان ریشەیان دەچێتەوە سەر بێمانایی، ریشەیان دەچێتەوە سەر پووچەڵکردنەوەی دال، بەو مانایەش ئەوەی شیعرەکە پێشکەشی دەکات، پەسەندکردنی ئەو پەیامەیە کە لە لایەن خوێنەر/ وەرگرەوە دروست دەبێ، ئەو پەیامە لە نێوان وەرگر و شاعیرەوە رووبەری بڕێك لەو گومان و گریمانەیە کە بەرانبەر ئەو واقیعە دروست دەبێت، کە شیعرەکە دەچێتە ناوییەوە، کە وەرگر و شاعیر دەچنە ناوییەوە، هەمووەش روو لەخۆبوونێکە

کە کورت ناکرێتەوە بۆ هیچ شتێك، ئەو رازە بنەڕەتییە نوستوە هەمیشە بە شێوەیەکی روولەخۆ ئەو پەیوەندییە بنچینەییەی نێوان کەسەکانی نێو واقیعێکی دیاریکراو رادەگەیەنێت… (ئەنوەر مەسیفی 1952- 2005) لە بەشێك لە قەسیدەی (جلوبەرگ و جمکەکان) دەڵێت:

سە‌ قەبری لێدەدا
ئەفسانەش غار دەداتە درەختی
پەلك بە کرێ
بزنی ناو ژوورەکەم لە سەرمایە
باڵندە گۆشتی بەردا
ئەفسانە غار دەدا
زەوی لای راستی شکا
لکە هەنجیری پاش کۆران
تای ردێنی من
سە بەلەمی هێسکی برد
ئاو شکا
بەلەم رۆیی
ردێن لە ناو کاولان
لا سییەکم کەونە دیوار
خۆڵی پشتان بەرد
قڕێژی نەخۆشان گیا
ژنی زگ پڕ باران
لەشکر
لە
مووی
بن
کەوشان
لە کۆمەڵە شیعری (جلوبەرگ و جمکەکان) ساڵی 1990.

دۆخی شاعیرانی شەپۆلی سێیەم پەیوەندییەکی راستەوخۆی بە دۆخێك هەیە، کە وەك (بۆدریار) دەڵێ لە جیاتی کاڵا نیشانە بەرهەم دەهێنێ! دۆخێك کە چیتر کاڵا بۆ پڕکردنەوەی پێویستییەکان نییە، بەڵکو زنجیرەیەکی ناکۆتایی بێ ئامانجە! هەر کالایەك نیشانەیە بۆ کالایەکی دیکە، بەدیلێکی بەتاڵە بۆ کاڵایەکی دیکە، دالێکە بۆ دالێکی دیکە و مەدلول لەناوچووە… ئەسڵ و دەق لە ناوچووە، نیشانە شوێنی گرتۆتەوە، ئێمە لە جیهانی نیشانەدا دەژین، لە جیهانێکدا دەژین زانیاری زۆرە، بەڵام مانا کەمترین ئامادەیی هەیە، ئێمە لە

جیهانێکدا دەژین وەك بۆدریار دەڵێت ئیتر نیشانەکان بۆ سەرچاوەیەکی دیاریکراو، بۆ سەرچاوەی مانا ناگەڕێنەوە، پۆشاك و ریکلام و چیتر سەرچاوەی مانایان نییە… بەشێك لە نموونەی شاعیرانی هێلی سێیەم، وێڕای جیاوازییان: عەباس عەبدوڵڵا یوسف، ئەنوەر مەسیفی، محەمەد باوەکر، سەباح رەنجدەر، سەڵاح جەلال، ساڵح سوزەنی، شوعەیب میرزایی…

بە کورتی:

لە شیعری نوێی کوردی و دوای راپەڕینی 1991ی کوردستانی باشور و بەشێك لەو شیعرەی کوردستانی رۆژهەڵات، کە دەکەونە بەر شەپۆلی حجم و شەپۆلی زمان… بونیادی دەلالی دەلالەت لە بەرهەمهێنانی دەلالەتی -حەقیقی و شیمانەیی- دەکات، حەقیقەت تەواوی ئەو راستییەیە، کە وردبینیکراوە. بەڵام شیمانەیی ئەوە نییە کە خۆی دەسەپێنێ، بەڵکو ئەوەیە، کە هەڵبژاردن دەخاتە پێشەوە، شیمانەیش بە دوو جۆر قسەی لێکراوە، یەکەمیان شیمانەیی نوسەر، دووەمیان شیمانەیی ئەویدیکەی خوێنەر… هەموو ئەوەش رێکخستنی مانای چەسپاو و کەشفکردنی مانای نائامادە و خەیاڵی نوسەر و مانای نائامادە و خەیاڵی ئەویدیکەی جیاواز دێنێتە بەرهەم…

رێکخستنی مانای چەسپاو و ئامادە پەیوەندی بە زمانی فەرهەنگیدایە و لەوێوە بەرەو گوتار دەبێتەوە، کە پێیوایە مانای ئامادە و چەسپاو جگە لە یارییەکی پاشکۆئامێزی ناوەکی شتێکی دیکە نییە. بەڵام مانای نائامادە لە دەلالەتی مانای خەیاڵکراوەوە سەرچاوە دەگرێت، وەك ئەوەی نزیکترین و نوێترین یەکەی گوتار پێکبهێنێت. بۆ بە دەستهێنانی مانای ئامادە و کەشفکردنی مانای نائامادە و خەیاڵی پێویستمان بە پرۆسەی دانان و بەیادهێنانەوە و رێکخستن هەیە.

چەمکی رێکخستن لە رووی زمانەوە چەسپان و دڵنیایی دەگەیەنێت. چەمکی خەیاڵ و کەشفکردن لەگەڵ پرۆسەی رێکخستن و بەیادهێنانەوە دژ دەکەوێتەوە، چونکە لە چەمکی رێکخستندا مانای چەسپاو و ئامادە خۆی بەسەر شیمانەیی ئێستا و ئێستای زیندوودا دەسەپێت. بەڵام خەیاڵ و کەشفکردن لە سەرەتا و کۆتایی نەزانراوەوە سەرچاوە دەگرێت. بەشێکی دیکەی خەیاڵ و کەشفکردن پەیوەندی بە رووە جیاوازەکانی مانا و ئەویدیکەی جیاوازەوە هەیە… لە سەر ئەو بنەمایە سێ هێل لە شاعیرانی دوای راپەڕین و شیعری نوێی کوردی باشور و بەشێك لە شیعری کوردستانی رۆژهەڵات دەستنیشان دەکەم: هێلی یەکەم ئەو شاعیرانە دەگرێتەوە، کە هەوڵدەدەن لە رێکخستنی ماناوە هاوسەنگی

نێوان ئاستی گوزارشتکردن و ریتمی رستە لە لایەك و ریتمی وشە و مانای ئامادە لە لایەکی دیکە بپارێزن، هەوڵدەدەن شێوەی ئاسۆیی زمان بپارێزن، بۆ ئەوەی جوانی شیعر و جوانی ئامادە بە یەکەوە بگونجێنن! هەموو ئەوانە رێگا بۆ حەقیقەت خۆش دەکەن، بۆ ئەوەی بدوێ… بە کورتی هەموو هێزی خۆیان لە مانای ئامادە و رێکخستنی خوددا دەبیننەوە.

چوار نموونەتان لە هێلی یەکەم پێدەناسێنم: نموونەی یەکەم ئەو شاعیرانەن کە جوانی گوتن و ریتمی ناوکۆیی بە هەستی نەتەوایەتی و دەروونی و سیاسی موتوربە دەکەن، پەردە لەسەر گوتنی حەقیقەتێکی دیاریکراو هەڵدەدەنەوە، لەوانە: شێرکۆ بێکەس، لەتیف هەڵمەت، رەفیق سابیر، جەلال مەلەکشا، ژیلە حوسێنی…
نموونەی دووەم، لە نێوان تێگەیشتن و مانادا، شیعرگەرایی لە خودگەرایی و ناوەڕۆکگەراییدا دەبیننەوە، بیر لە چەسپاندنی پەیوەندی نێوان گوتن و مانا دەکەنەوە، بۆ گواستنەوە لە حیکایەتێکەوە بۆ گەیشتن بە ریتمی حیکایەتێکی دیکە … نموونەکان وێڕای جیاوازییان: کەریم دەشتی، جەمال غەمبار، نەزەند بەگیخانی، چۆمان هەردی، رۆژ هەڵەبجەیی، فەرەیدوونی ئەرشەدی…
نموونەی سێیەمی شاعیران، ئەوانەن کە هێزی گوزارشتکردن و هەستی لیریکی و وڕووژانی سۆز بە کەرەسەی بەرزی جوانی و رەوانی و ناسکی دادەنێن. شاعیرانی یەکێتی گوتن و مانای گوتن جوانی گوتن و جوانی مانا ئاوێتەی ریتمی بیرکردنەوە دەکەن، حەقیقەتی گوتن تێکەڵ حەقیقەتی نەگوتن دەکەن… لە نموونەی ئەو شاعیرانە: دلشاد عەبدوڵڵا، جەلال بەرزنجی، بەختیار عەلی، دلاوەر قەرەداغی، ئیسماعیل بەرزنجی، هیوا قادر…
نموونەی چوارەم، نموونەی گوتن بەسەر مانادا، ئەو شاعیرانەی جەستەگەرایی و چێژی ئیرۆتیکی و ئاگامەندی سۆزداری پێشدەخەن. نموونە: قوبادی جەلی زادە، کەژاڵ ئەحمەد، دڵسۆز حەمە، ژوان ئاوارە…

هێلی دووەم هەوڵی کەشفکردنی مانا و هەوڵی دامەزراندنی پەیوەندییەکی نوێ لە نێوان وشە و وشە، وشە و مرۆڤ، وشە و دنیا دەدەن، ئاسۆیەکی دیکەی چاوەڕوانی بۆ خوێنەران واڵا دەکەن، شێوەی ستوونی بە زمان دەبەخشن، خۆیان بە کۆتایی نەزانراو دەسپێرن، خۆیان بە دنیابینی جیاوازی نوسینەوە دەسپێرن، میکانیزمی خەیاڵ بە بزوێنەری شیعری دادەنێن. هەموو ئەوانە رێگا بۆ شیمانەیی خۆش دەکەن، بۆ ئەوەی گەشە بکات… بە کورتی هەموو هێزی خۆیان لە

نائاگامەندی و پێشخستنی ناوکۆیی و فەرامۆشکردنی خوددا هەڵدەگرنەوە: نموونەی شاعیرانی هێلی دووەم بە کۆمەڵێ جیاوازییەوە پێکهاتووە لە: هاشم سەراج، ئەحمەدی مەلا، کامبیزی کەریمی، ئیبراهیم ئەحمەد نیا، بەرۆژ ئاکرەیی، رەزا عەلی پوور، زانا خەلیل، لازۆ، هێرۆ کوردە…

هێلی سێیەم تەواو پێچەوانەی هێلی یەکەم بیر دەکەنەوە، هەموو ئاوێدانەوەیەك بۆ مێژووی مانا و رێکخستن رەتدەکەنەوە، هەموو یاسا و رێساکانی زمان و رەسەنایەتی رەشدەکەنەوە! هەموو سەرچاوەکانی فیکر و مەعریفە وەلا دەنێن، وەك ریزێم لە نێوان زماندا بیر لە زمان دەکەنەوە، بۆ ئەوەی لە رێگای نیشانەی هەڕەمەکییەوە، تێکدانی پەیوەندی نێوان وشەکان مانای باو تێکبشکێنن و شیمانەیی سەربەخۆ فەراهەم بکەن، گوزارشتکردنێکی یاخی و ئاسۆیەکی دیکەی چاوەڕوانی بۆ ئەویدیکەی خوێنەر و ئەویدیکەی جیاواز دابمەزرێنن، بۆ ئەوەی لە رێگای خەیاڵ و وڕێنەوە بە جوانی لەناکاو و لە رێگای شیمانەیی نکۆڵکەرەوە بە مانای نائامادە و ئەویدیکەی جیاواز بگەن، رێگا بۆ شیمانەیی خۆش دەکەن، بۆ ئەوەی وەك شیمانەیی بدوێت، چارەنووسی بۆ یادەوەرییین… لای شاعیرانی هێلی سێیەم ئەسڵ و دەق لە ناوچووە، نیشانە شوێنی گرتۆتەوە، بە شێوەیەکی راستەوخۆ گوزارشت لە خۆیان ناکەن و نیشانەی ئەبستراکتین… بە کورتی هەموو هێزی خۆیان لە تێکشکاندنی مانا و شیمانەیی سەربەخۆ و بۆ سەرچاوەیی و بەرهەمهێنانی نیشانە و کورتبڕیدا دەبیننەوە… نموونەی شاعیران: عەباس عەبدوڵڵا یوسف، ئەنوەر مەسیفی، محەمەد باوەکر، سەباح رەنجدەر، سەڵاح جەلال، ساڵح سوزەنی، شوعەیب میرزایی…

کورد و ئیسلامی سیاسی و گرەوەکانی ئایندە تایبەتمەندی پێوەندی کورد بە ئایینی

ئیسلامەوە

نزار جاف
nezarjaff@gmail.com

هەر جارەو بابەتێک لە ئەرشیفی دەنگەکانەوە …
نۆڤەمبەر 2، 2018
http://dengekan.com/doc/2006/11/november2.htm

---

(1)
تیشک خستنەسەر بابەتی هەستیاری کورد و ئیسلامی سیاسی لە خۆیدا پێویستی بە پەردە هەڵدانەوەی هەیە لەسەر ئەو بنچینە مێژوویی و ئەو بارودۆخەی کە ئیسلامی سیاسی تێدا هاتەئاراوە.
گومانیش لەوەدا نییە کە کورد بە هۆی ئەو چەوساندنە نەتەوەییەی کە لەلایەن حکومەتە جیاوازەکانی عێراق و ناوچەکەوەوە لێیکرا، پتر بیری بەلای دۆزە نەتەوەییەکەیدا دەڕۆیشت، هەرچەندە دەشبێت ئاماژە بە تایبەتمەندی پەیوەندی و مامەڵەی کورد لەگەڵ ئایینی ئیسلامدا بدرێت، کە ئەمەش لە بەشێکی تری ئەم لێکۆڵینەوەدا تیشکی دەخەینەسەر.
بەڵام ئەوەی لەم بەشەی یەکەمدا گرنگە تیشک بخەینە سەر سەرەتاکانی سەرهەڵدانی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا و، پاشان خوێندنەوەی کاریگەرییان بەسەر گەلی کورد و بزافی رزگاریخوازی.

هەموو بیروبۆچوونەکان سەبارەت بە سەرهەڵدانی ئیسلام وەک بزافێکی سیاسی، بۆ رابەری بزافی ئیخوان ئەلموسلمین"حەسەن ئەلبەننا"ی دەگەڕێنێتەوە. ئەلبەننا کە لە سەردەمی سیستەمی پاشایەتیدا لە میسردا ژیا و، هەر لەو سەردەمەشدا لەلایەن هێزەکانی ئاسایشەوە تیرۆرکرا، توانی بنچینەیەکی بەهێز بۆ بیرۆکەی ئیسلامی سیاسی دابنێت، ئەو بیرۆکەیە توانی کەڵک لە بارودۆخی ئەو کاتەی میسر وەربگرێت و، بابەتی داگیرکردنی بەریتانیا بۆ ئەو وڵاتە وەک بنەمایەکی بەهێز بۆ گەشەپێدانی رێکخستنی لەناو کۆمەڵگەی میسریدا، بە باشی بەکار هێنا. هەڵبەتە، ئەو گەندەڵییە سیاسییە ـ ئیدارییەی کە میسر تێیدا تێدەپەڕی، بووە هۆکارێکی ئەکتیفی تری کە یارمەتی پتر پەل هاویشتنی ئەو بزافە بکات.

لێرەشدا، دەبێت ئاماژە بە بابەتێکی بنچینەیی بدەین، کە ئەویش

کاریگەری ئەزموونی سیاسی میسرییە بە هەموو باڵە جیاوازەکانییەوە بۆسەر وڵاتانی ناوچەکە ئیدی چ لە رووی باڵە نەتەوەیی یان ئایینی یاخود ڕۆشنبیریی و هونەرییەکانییەوە.
هەڵبەتە قسەکردن لە ڕۆڵ و کاریگەری جەمال عەبدولناسر و کودەتا سەربازییەکەی لە 23ی تەموزی 1952، بۆسەر گەلانی ناوچەکە، بە هەمان شێوە پەلکێشمان دەکات بۆ قسەکردن لەسەر ڕۆڵ و کاریگەری حەسەن بەننا"پاشان سەید قوتب"و بزافی ئیخوان ئەلموسلمین بە هەمان شێوە بەڵام بە ئاراستەیەکی فیکری ـ سیاسی جیاوازتر.

هەڵبەتە، بڵاوبوونەوەی هزری ئیخوان موسلمین کە لەسەر پرەنسیپەکانی مەزهەبی سوننی پێکهاتووە، ئەو وڵاتانەی گرتەوە کە پەیڕەکارانی ئەو مەزهەبەی تێدا باڵادەستن، چونکە لە ئێران کە مەزهەبی شیعە باڵادەستە، کاریگەری ئیسلام وەک هێزێکی سیاسی ئەگەرچی لە سەردەمی شا قاجارییەکان بەر لە رەزاشاش دەرکەوت لە میانەی ئەو فەتواییەی ئایەتوڵڵا"شیرازی"لەدژی تنباکۆ هاوردە لە روسیاوە دەریکرد، بەڵام بەرجەستەبوونی وەک هێزێکی سیاسی خاوەن تایبەتمەندی خۆی هێندی لە سەردەمی حوکمڕانی رەزاشادا چڕبووەوە، بەتایبەتی کاتێک دژایەتییەکی ئەوتۆی ئایەتوڵڵا"مودەڕیسی"لەدژی بابەتی داماڵینی حیجاب کە رەزاشا"هاوکات لەگەڵ تورکیادا" دەستی دابوویە وەک سەرەتایەک بۆ بنچینە دانان بۆ ئێرانێکی عیلمانی.

ئەم دوو فەتوا"سیاسییە"کاریگەرییەکی ئەوتۆیان بۆسەر هزر و بۆچوونی ئایەتووڵڵا خومەینی هەبوو و، رەنگدانەوەکەی لە فەتوا ناودارەکەی لەدژی ئەو مافە یاساییەی کە محمەدرەزاشا بەخشی بەو ئەمریکایانەی تاوانێک لە ئێراندا دەکەن و دادگاکانی ئێران ناتوانێت سزایان بدات، دەرکەوت. بەڵام، ئایەتوڵلا خومەینی بەمەش نەوەستا، بەڵکو پەرەیدا بە تێڕوانینەکانی بۆ بنەماکانی ئایینی ئیسلامی و کتێبە ناودارەکەی"حکومەتی ئیسلامی"دەرکرد کە تیایدا ڕێگەی خۆش دەکرد بۆ خستنەڕووی ئیسلام وەک ئەڵتەرناتیفێک لە بەرامبەر رژێمی شادا.

هەڵبەتە، ئەو نشووستیانەی کە ئیخوان ئەلموسلمین لە وڵاتانی عەرەبیدا بە گشتی و لە میسردا بەتایبەتی رووبەڕووی بوونەوە، بووە هۆی ئەوەی کە ئەو بزافە پتر گۆشەگیر بێت بەتایبەتی کاتێک جەمال عەبدولناسر توانی بەڕەکە لەژێر پێی ئیخوان رابکێشێت بە لەسێدارەدانی رابەرەکەیان"سەید قوتب"بەبێ ئەوەی کاردانەوەیەکی ئەوتۆ لە شەقامی میسریدا رووبدات. ئەم کارەش بووە هۆی ئەوەی کە

باڵی نەتەوەیی عەرەب پتر بەهێز تر و کاریگەرتر بێت لە گۆڕەپانی سیاسیدا و، دەشتوانین لەسێدارەدانی سەید قوتب بە کۆتایی قۆناغی یەکەمی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا دابنێین.

بەڵام، ئەو رسواییە گەورەیەی کە ئەزموونی نەتەوەیی ناسری و پاشان بەعسی رووبەڕووی بوونەوە لە جەنگی6ی حوزەیرانی1967، و جەنگی گەردەلوولی بیابان و پاشان جەنگی ئازادکردنی عێراق، بووە هۆی ئەوەی کە بزافی نەتەوەخوازی عەرەبی تووشی نەهامەتییەکی بێ وێنە بێت لە مێژووی هاوچەرخی خۆیدا و، بووە هۆی ئەوەی کە پەیتا پەیتا گۆڕەپانە"جەماوەری"یەکەی چۆڵ بکات.

ئەم کارەش هاوتەریب بوو لەگەڵ سەرکەوتنی بزافێکی دیکەدا کە کۆمەڵە هەلومەرجێکی ناوچەیی و جیهانی بوونە هۆی دەرکەوتنی، ئەم بزافەش بزافی ئیسلامی سیاسی بوو کە لە ئەفغانستانەوە وەک کارتێکی سیاسی ـ سەربازی لەدژی هەژموونی یەکێتی سۆڤییەتی جاران لە ناوچەکەدا بەکارهێنرا و، هەر لەوێشەوە کەمە کەمە شوێن پێی خۆی لە وڵاتە جیاوازەکانی ناوچەکەدا کردەوە. بێگومان سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران و کۆتایی هاتن بە رژێمی شا، گوڕ و تینێکی بەهێزتری بەو بزافە بەخشی و، بووە هۆی ئەوەی کە یارمەتی بدات بەر لە کاتی پێویستی خۆی بەرجەستەببێت.

هەڵبەتە لێرەشدا، نابێت چاو بپۆشین لە ململانێ و رکابەری هەژموونی سیاسی و فیکری نێوان وڵاتانی رۆژاوا بە سەرکردایەتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و، وڵاتانی بلۆکی رۆژهەڵات بە سەرکردایەتی یەکێتی سۆڤییەتی جاران.

چونکە بڵاوبوونەوەی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا، بە شێوەیەک و دیکە پێوەندی بەو بابەتەوە هەبووە و، هەروەک چۆن مایکل کۆبلاند لە کتێبی"یاری نەتەوەکان"جەخت لەسەر رۆڵی وڵاتانی رۆژاوا لە رووداوە جیاوازەکانی وڵاتەکانی ناوچەکە دەکات، بە هەمان شێوە ناتوانرێت چاو بپۆشرێت لە رۆڵی ناڕاستەوخۆی خودی واشینتۆن لە سەرخستنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران و، بەر لەوەش رۆڵی راستەوخۆی لە پەروەردەکردن و ئاراستەکردنی"موجاهیدە"ئەفغانی و عەرەبەکان لەدژی سوپای سۆڤییەتی لە ئەفغانستان. رێکخراوە سیاسییە ـ سەربازییەکانی ئەفغانی و پرەنسیپەکانی شۆڕشی ئیسلامی ئایەتوڵڵا خومەینی بوونە هەوێنی چڕبوونەوەی قۆناغی دووەمی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا، کە هێندی کاریگەری لە تونس و جەزائیر و میسر و سعودیە و عێراق و هەندێک وڵاتی کەنداوی فارس دەرکەوت.

ئالەم هەل و مەرجەدا، بزافی رزگاریخوازی کورد بە سەختترین قۆناغی ململانێکردنیدا لەگەڵ رژێمە جیاوازەکانی ناوچەکە بە گشتی و عێراق بەتایبەتی، تێدەپەڕی. هەر لەو کاتەدا، هیچ جۆرە هەواڵ یان گوزارشتێک لە کوردستاندا نەبوو لەبارەی کاریگەری ئەو"رابوون"ە ئیسلامییەی کە لە ناوچەکەدا باسیان دەکرد. بەڵام ئەم کارە تاسەر نەبوو، چونکە لە دوای تێپەڕبوونی ماوەیەک بەسەر سەرەتای قۆناغی دووەمی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا و، بە هۆی فاکتەری"جیوسیاسی"یەوە، ئەو ئیسلامی سیاسی وەک دیفاکتۆیەک بەسەر بزافی رزگاریخوازی کورددا سەپێندرا و، رۆڵی ئێران"بە هۆی جەنگی عێراق ـــ ئێران" بە شێوەیەکی تایبەتی یەکجار دیاربوو لەم بابەتەدا.

(2)

بەر لە باسکردنی تەوەری سەرەکی باسەکەمان، واتە کورد و ئیسلامی سیاسی، زۆر گرنگە کە تیشک بخەینەسەر پێوەندی خودی گەلی کورد بە ئایینی ئیسلامەوە و، شێوازی مامەڵەکردنی لەگەڵیدا، چونکە جۆری ئەو پێوەندییە شتەکان پتر روون دەکاتەوە و، بنەڕەتی بابەتەکە شیدەکاتەوە.
ئەوەی کە روون و ئاشکراشە، گەلی کورد بە یەکێک لەو گەلانە دادەنرێت کە زۆر بە رێز و حورمەتێکی تایبەتییەوە مامەڵەی لەگەڵ ئیسلامدا کردووە و، هەمیشە پێگەیەکی یەکجار تایبەتی بۆ ئەو ئایینە داناوە و، لە سەرووی هەموو شتێکی دیکەوە دایناوە. گەلی و کورد تەنانەت زانا ئایینییەکانیشی هەرگیز بیریان لە بەکارهێنانی ئایینی ئیسلام نەکردۆتەوە بۆ هەندێک مەبەست و ئامانجی سیاسی یان رەگەزی، ئەوان ئایینیان بە بابەتێک زانیوە کە تەنها بەرجەستەکاری پێوەندی مرۆڤە لەگەڵ یەزدانیدا.

هەر لێرەشەوە، ئەو ململانێی دەسەڵاتەی کە لە رێگەی ئایینی ئیسلامەوە ئەنجامدرا بۆ گەیشتن بە ئامانجی سیاسی، زۆر بە روونی و ئاشکرایی لە ناو گەلانی ناوچەکەدا دەردەکەوێت.
ئەگەر بڕوانینە دوورگەی عەرەب کە ئایینی ئیسلامی تێدا دەرکەوت، ئەوا ململانێکردنێکی سەختی هەژموون و دەسەڵات لە ناو چەند باڵێکی هۆزایەتی عەرەبدا دەبینین، هەر لەسەرتاشەوە، کاتێک پێغەمبەری ئیسلام کۆچی دوایی کرد، ململانێی دەسەڵات لە"سەقیفەی قەسی کوڕی ساعیدە"دا دەستی پێکرد لە نێوان "موهاجیرین" و "ئەنسار"دا، کە هەروەک لە سەرچاوە مێژووییەکاندا دەگێڕدرێتەوە، بە هۆی هەڵگرتنی شمشێرەکەی"عومەری کوڕی خەتاب"ەوە پۆستی جێنشینی پێغەمبەر بۆ ئەبو

بەکری سدیق یەکلایی کرایەوە.

هەرچەندە دوابەدوای دانانی ئەبوبەکر بۆ ئەو پۆستە، عەلی کوڕی ئەبی تالیب بۆ ماوەی شەش مانگ رازی نەبوو ملکەچی ئەو کارەبێت و، وەک زۆر سەرچاوەی مێژوویی باس دەکەن، عەلی دەسەڵاتی سەرەکی بە مافی رەوای خۆی دەزانی.
هەڵبەتە ئەم هەڵوێستەی عەلی لە مەسەلەی دانانی جێنشینێک بۆ پێغەمبەر، بووە هەوێنی دروستبوونی مەزهەبی شیعە لە دوای خۆی، کە ئەویش درێژەدانبوو بە چیرۆکی ململانێکردن لەسەر دەسەڵات بە ناوی ئیسلامەوە.

بەڵام، لە سەردەمی خەلیفەی سێیەم "عوسمانی کوڕی عەففان"ەوە، هەژموونی بنەماڵەی ئەمەوی پەیتا پەیتا دەرکەوت و، رۆژ لە دوای رۆژ توانا و دەسەڵاتی "والی"شام موعاوییە کوری ئەبی سوفیان بەهێزتر دەبوو و، بە تیرۆر کردنی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەسەر دەستی"عەبدولڕەحمانی کوڕی مولجیم"، بوار بۆ موعاوییە رەخسا کە دەوڵەتی ئەمەوی پێکبهێنێت کە هەروەک زۆرینەی مێژوونووس و لێکۆڵەروانەکان باسی دەکەن، دەوڵەتێکی نەتەوەیی عەرەب بوو بە ناوەرۆکێکی ئیسلامی.

پاش پتر لە سەدەیەک و دوای لاوازبوونی ئەو دەوڵەتە، عەباسییەکان کە رچەڵەکیان بۆ "عەباس کوڕی عەبدولموتەلیب"ی مامی پێغەمبەر دەگەڕێتەوە، شۆڕشیان لەدژی دەوڵەتی ئەمەوی بەرپاکرد بە ناوی داواکردنی دەسەڵات بۆ بنەماڵەی پێغەمبەر(واتە وەچەی عەلی کوری ئەبی تالیب و فاتمەی کچی پێغەمبەر کە خێزانی بوو) و کار کۆتایی هات بە لە ناوچوونی دەوڵەتی ئەمەوی و دامەزراندنی دەوڵەتی عەباسی. بەڵام، پاشان ئاشکرابوو کە بانگەشەکردن بۆ گەڕانەوەی دەسەڵات بۆ بنەماڵەی پێغەمبەر لە بیانوویەک بۆ گەیشتن بە دەسەڵات بەولاوە چیدی زێتر نەبوو.

هەڵبەتە چیرۆکی ململانێکردن لەسەر دەسەڵات بە هۆی ئایینی ئیسلامەوە لە ناو هێزە عەرەبەکاندا هەر بەردەوامبوو و، چەندین دەوڵتی دیکەی وەک دەوڵەتی حەمدانی و ئەمەوی لە ئەندەلوس و دەوڵەتی مورابتین لە مەغریب و چەندین دەوڵتی دیکە کە خوێنەر دەتوانێت بە هۆی سەرچاوە مێژوویە جیاوازەکانەوە پتر زانیارییان لەبارەوە وەربگرێت چونکە ئەم بوارە تەسکە بۆ ئەو باسە فراوانە بەس نییە.

بەڵام، مامەڵەکردنی فارس لەگەڵ ئیسلامدا بە شێوازێکی جیاوازتر لە

هی عەرەب بوو، چونکە فارس خاوەن مێژوویەکی شارستانی دێرین بوون کە بە هۆی ئیسلامەوە کۆتایی پێهات و، هەر بەو هۆیەشەوە، فارسەکان خاوەن ئەزموونێکی باش بوون لە بواری حوکمڕانیدا و، دەیانزانی چۆن و کەی دەوڵەتی خۆیان پاش داڕمانی شارستانییەتییەکان لەسەر دەستی موسڵمانان.
فارسەکان کە تا سەردەمی شا ئیسماعیلی سەفەوی هەموویان سوننی مەزهەب بوون، لە سەردەمی ئەوەوە کەمە کەمە مەزهەبی فارسەکان بۆ شیعە گۆڕدرا، ئەمەش لە خۆیدا جۆرە تەکتیکی ژیرانەی ئیسماعیل سەفەوی بوو لە بەرامبەر دراوسێ بەهێزەکەی"دەوڵەتی عوسمانی"، چونکە ئەگەر بهاتبایە فارس لەسەر مەزهەبی سوننی بمابایە، ئەوا بیانوو لە دەستی عوسمانییەکاندا زۆر دەبوو بۆ گەڕانەوەی فارس بۆ ژێر رکێفی دەوڵەتی عوسمانی، ئەمە و، دەشبێت ئەوە بزانرێت کە شا ئیسماعیل بە جۆرێکی ژیرانە بەردوامی دایەوە بە دەوڵەتی نەتەوەیی فارس بەڵام تەنها بە گۆڕانێک لە ناوەرۆکیدا، بەڵام بە شێوە هەر هەمان شاهنشاکەی جاران بوو. هەڵبەتە، ململانێ و شەڕی بەردەوام لە نێوان هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و سەفەوی روویدا کە هەموو لەپێناو هەژموونی تایبەتیدا بوو لەژێر پەردەی ئایینی ئیسلامدا.

بۆ زۆتر زانیاریش وەرگرتن لەبارەی پێوەندی فارس بە ئیسلامەوە، دەکرێت سوود لە زنجیرە کتێبی"ایران اسلام خدمات متقابل"ی فەیلەسوف و زانای موسڵمانی ئێرانی"ئایەتوڵڵا مورتەزا موتەهەری"کە بە زمانی فارسی نووسراوە و تیایدا تیشک خراوەتە سەر زۆر بابەتی گرنگ لە مێژووی پێوەندییەکانیانەوە، موتەهەری باس لەوە دەکات کە چۆن ئیسلام خزمەتی فارسی کردووە، فارسیش بە هەمان شێوە خزمەتێکی ئەوتۆیان بە ئایینی ئیسلام گەیاندووە، لە راستیشدا موتەهەری هەوڵ دەدات باس لە دوو لایەنی هاوکێشەکە بکات، واتە نەتەوەی فارس و ئیسلام، ئەمەش لە خۆیدا گرنگی مۆرکی نەتەوایەتی لە شێوازی مامەڵەکردنی فارس لەگەڵ ئاییندا روون دەکاتەوە.

گەلی تورکیش، لە میانەی عوسمانییەکانەوە چیرۆکی خۆی لەگەڵ بابەتی دەسەڵات لە رێگەی ئیسلامەوە دەست پێکرد. عوسمانییەکان کە گەورەترین دەسەڵاتدارییەتیان لە مێژووی ئیسلامدا دەستەبەرکرد، مۆرکی نەتەوەیی"تورک"بەو دەوڵەتەوە یەکجار ئاشکرابوو و، تەنانەت هەموو ئەو گەل و نەتەوانەی کە لەژێر دەسەڵاتی عوسمانییەکاندابوون لەوبارەوە سکاڵایان دەکرد، لێرەشدا، زاڵبوونی بابەتی رەگەزی لەسەردەمی عوسمانییەکاندا بەسەر ویلایەتە جیاوازەکانی ئەو دەوڵەتەدا، هەژموونی نەتەوەیی تورکی لەوبارەوە روون دەکردەوە.

دەرفەتی مێژوویی کورد بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی خۆیبە هۆی ئاینی ئیسلامەوە، لە سەردەمی سەلاحەدین ئەیوبیدا رەخسا، بەڵام، هەروەک سەلمێندراوە، سەلاحەدین و بنەماڵەکەیشی بە هیچ شێوەیەک بیریان لە دەوڵەتێکی نەتەوەیی بۆ کورد نەکردۆتەوە و، کارەکەیان تەنها لەپێناو ئاینی ئیسلامدا کردووە و، ئەم راستییەش هەموو سەرچاوە مێژووییەکان دانی پێدا دەنێن، نەک هەر ئەوەندەش، بەڵکو بە هۆی ئەو بایەخ نەدانەی سەلاحەدین ئەیوبی بە نەتەوەکەی خۆی، بووە هۆی ئەوەی کە زۆر لە سەرچاوەمێژووییەکان بە قارەمانێکی"عەرەب"ی دابنێن!! هەڵبەتە کۆتایی هاتنی سەردەمی ئەیوبییەکان کۆتایی هێنا بە خەونی دەوڵەتێکی نەتەوەیی کورد و، لە هەمان کاتیشدا، بنچینەیەکی تایبەتیش دانا بۆ پێوەندی نەتەوەی کورد بە ئیسلامەوە و، هەمیشە بابەتی پەیڕەوکردنی نەتەوەی کوردی لە دەسەڵاتدارانی"عەرەب و تورک و فارس"ی کردە بنەمایەک بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کورددا و، کورد وەک بەشێک لە دەسەڵاتدارییەتی ئەو نەتەوانە دانرا و، ئەم مامەڵەکردن و تێڕوانینەش بۆ نەتەوەی کورد تا ئەمڕۆش بەردەوامە و بۆتە چوارچێوەیەک کە ناتوانن بە ئاسانی خۆیانی لێ دەرباز بکەن.

ئیسلام ئەگەرچی لەلای هەموو نەتەوەکانی ناوچەکە بووە پردێک بۆ دەسەڵات، کەچی لای گەلی کورد تەنها هۆکارێک پێوەندی خاوێنبوو لە نێوان ئەو و یەزدانیدا.
ئەوەی کە جێگەی تێڕامانە، پێکنەهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی کورد لە مێژوودا، بووە هۆی ئەوەی کە نەتەوەکانی دیکەی کە دەوڵەت و دەسەڵاتی خۆیان بە هۆی ئیسلامەوە پێک هێنا، وەک سەپانێکی خۆیان تەماشای گەلی کورد و مامەڵەیان لەگەڵدا بکەن.

یادی کەڵە مرۆیەکی شاعیر و ئەدیب و ڕەخنەگر و مامۆستا

فەرەیدون عەلی ئەمین

هەڵۆ بەرزنجی

مردن، دوا قۆناغە،کە کۆتاییەکی تاڵ و دڵتەزێن و یەکجاری بە ژیانی مرۆڤ دەنێت. لەم یاسایەدا هیچ کەس هەڵنابوێرێت و هەموو لێرەدا یەکسانین. سەرباری ئەوەیشی کە چاوەڕوانی ئەم ئاکامە وا تاڵ و ناخۆشە،کەچی لە هەندێ باردا زۆر کەس هەن کە نائومێدی ژیان بەسەریاندا زاڵ دەبێت هێشتا بۆی بێئاواتن. گەلێکیش هەن بەرلەوەی ئەو مەتەکە بە ڕوحمە سەرسنگیان بگرێت، بەهیوای ئەوەن ئەو چەندەها ئاوات و پڕۆژەیەی لە مێشکیاندا خول دەخوات بە ئەنجام بگەیەنن و پێشکەشی بکەن. بەکورتی و کرمانجیەکەی هەن لە پەراوێزی ژیان دا بە بەرنامە دەژین و لە بەردەم وەستگەی مردن دا چاوەڕوانی دەکەن. هەشە هەمان ڕاستی مردن دەزانێ، وەلێ دەخوازێ پاش خۆشی ژیان هەربەردەوام بێت و خزمەتێ لە پاش خۆی بە خاک و نەتەوە و سەرجەمی مرۆڤایەتی بکات.

ئەم هاوکێشە بێ سفتوسۆ و حەتمییە بۆتە یاسا و دەستوورێکی بەڵگە نەویست و لەگەڵ جوانی لەدایک بوون دا هەیە. هەر یەک لە ئێمەش لەگەڵ ماڵئاوایی ئازیز و دڵسۆز و خۆشەویستەکیدا تەزووی ئەو ژان و ئازارەکان پەیدا گوزەر دەکاتەوە و پرسیارە ئەزەلی گشتییەکەمان لە بەردەمدا قووت دەبێتەوە. ژیان چییە؟ بنەڕە ژیان چەند بە مانایە بۆ فڵان کەسیش نەما. سەرلەنوێ فلیمی یاد و یادگار دەکەونەوە کار و کسپە لەهەناو هەڵدەستێننەوە.

ژمارەی ئەو قوتابی و مامۆستا و ئەدیب و شاعیر و دۆست و ئازیزانە زۆرە کە هەر بەناوهێنانی مامۆستا فەرەیدون عەلی ئەمین، بروسکەی چەندەها و جۆرەها یاد و بیرەوەریی بەمێشک و خەیاڵیاندا تێدەپەڕێت و ئاخێکی پڕ ئەفسووس بۆ مەرگی ئەو هێژا و ئازیزە، بۆ ئەو کۆتاییە ناوەختە بۆ ئەو زیانە مەزنەی لەدەستدانی ئەو مامۆستا هێژایە هەڵدەکێشن.

خۆشحاڵم لە ڕێگای گۆڤاری (خوێندکاری کورد)ەوە،ئاوڕێک بدەمەوە لە یەکێ لە شاعیر و نووسەر و ڕەخنەگر و کوردیزانی هەرە تێکۆشەر و پێشڕەوی ئەدەبی منداڵان و مامۆستایەکی بەئەمەکی بیری کوردایەتی و پسپۆڕێکی پەروەردەکاری بواری پەروەردە و زانستی کوردی. بەسەرکردنەوەی دڵسۆزیی و خزمەتی هەر تاکێکی شەونخوونی کۆش و

ماندوو و قوربانی دەر لە پێناوی سەرکەوتن و بەرەوپێشەوەچوونی نەتەوەکەمان دا، ئەرکێکی هەرە سەرەتاییە. هەمان کات تۆماری قەرزدانەوە و ئەمەکێکە بە ڕاستی و مێژووی. ئ□وجا دادڕینی پەردەی فەرامۆشی ڕووخانی دیواری بێدەنگییە، کە بەهەق دراوە بەسەر چەند ڕۆڵەیەکی سەربازی وبناوی گەلەکەمان دا. لە ڕاستیدا تەرخانکردنی چەند لاپەڕەیەک بۆ کۆچی دوایی ناوادە و پڕ لە ژان و سوێی مامۆستا فەرەیدون، هەموو ئەو یادگار و هەڵوێست و دەریای وردو هەستی ناسک و بیری گەش و قووڵی کوردایەتی و پرۆژەی کار و بەرهەم و ژیانی گشتی مامۆستای پێ لە چوارچێوە ناخرێت.

مامۆستا فەرەیدون بە گەواهی ئەوانەی ناسیویانە و نەیاناسیوە کانییەک بووە، هەمیشە ئاوی ڕوون و شیرین و هیوا و خەندەی لێهەڵقوڵاو□. ل□ ژ□ر بواردا شاسوار و باڵادەست بووە. بەو مانئاواییە ناوەختەی هەم خۆی بە ئاواتی زۆر شت ڕانەگەیشت و هەم ئێمەی دۆست و بەپەرۆشی ئەدەب و فەرهەنگ و تینووی بیری کوردایەتی لە بەهرەی بەرهەمەکانی بێبەش بووین.
ژیانی ئەدەبی مامۆستا لە ساڵی ١٩٥٤ وە ب□ ب□□اوکردنەوەی شیعر و چیرۆک و ڕەخنە با بەتی سیاسی و هزری دەست پێ دەکات بۆ ماوەی چل ساڵ ل□ گ□قار و ڕۆژنامە ئاشکرا و نهێنییەکان دا بەرهەمی بڵاوکردۆتەوە. یەکەم کۆمەڵە بەرهەمی هەر لەهەمان ساڵی ناوبراودا لەگەڵ مامۆستا (عومەر عەبدولرەحیم) بەناوی "پاڵەوانی دواڕۆژ" پێشکەش بە منداڵانی کورد دەکات.
مامۆستا شارەزایەکی لێوەشاوەی زۆر شێڵگێڕی ئەدەبی منداڵان بوو. سەرکەوتنی گەلەکەی و دواڕۆژی بەختیاری و یەکسانی لە نیگای چاوی زارۆیانی کورد دا دەدییەوە. تەماشا دەڵێت:
" ڕۆڵە جگەرگۆشەکان! نیشتمان چاوەڕێی هیممەت و هێزی بازووی ئێوەیە. دڵ پاک بن لەگەڵ یەک،دوور بن لە کینە و دژایەتی. هەوڵ بدەن پێ بگەن و ببن بە پێشڕەو".

مامۆستا فەرەیدون چاک لە باری بندەستی و هەژاری و نەزانینی کورد گەیشتبوو،هێندە دژ بە نەزانین وەستابووە تا لەم بەیتە شیعرەدا ئاخ و داخی خۆی دەردەبڕێت:
ئاخ خوێندەواری داخ خوێندەواری......بۆ کورد دەبیتە مایەی بەختیاری
مامۆستا خەون و خەیاڵی شەو ڕۆژی و کاروپیشەی ئەدەبی و سیاسی خۆی هەر بۆ سوود و بەرژەوەندی و گەیشتنە دوا ئامانجە ڕەواکانی نەتەوەکەی و گەیشتن بە کاروانی گەلانی دیکە بەکار دەهێنا. زۆر کوردپەروەر و مرۆڤدۆست بوو. هەقپەرستێک بوو لە پێناوی داکۆکردن

لە ڕاستی، باکی لە هیچ هێز و دەسەڵاتێک و زیانی ماڵی و گیانی نەبوو. ڕەوشت جوان و بەرز بوو، بەویژدان و پاک و قسە لە ڕوو بوو. لەسەر بیروباوەڕی خۆی کە تێدا یەقین بوو سوور بوو. کوردایەتی دەکرد بە هەموو مانایەکەوە. سەرنجی ورد و هوشیارانەی دەربارەی مەسەلەکان هەبوو. لە نێو کۆڕی خەبات و یاران دا خۆشەویست و بەڕێز بوو. ماڵی دنیا و ب□رز□و□ندی تاکە کەسی خۆی زۆر لام□ بەست نەبوو. هەڵپەی پلەوپایەی نەبوو. کار و پلەیەک بە ڕەنجی خۆی نەهاتایە بەرهەم، ڕێزی لە خاوەنەکەی دەکرت.

پاش ڕاپەڕینی ١٩٩١ و خوڵقانی ئەو بارودۆخەی هەیە،سەرکردایەتی (پاسۆک)چەندین جار ڕوویان لێ ناو برا گەور□یان بۆ سەلماند کاریان لەگەڵ دا بکات، ئەو بە ئەمەک و هێژاوە خەباتی هاوبیرەکانی نرخاندوو، بە نەزاکەتەوە پێی ڕاگەیاندن:” کە ئەو ئامادە نییە بێتە سەرخوانی ئامادە بوو”.

مامۆستا فەرەیدون لە کادێر و سەرکردە هەرە دڵسۆز و خۆشەویست و ماندووبووەکانی “کاژیک” بوو. لە ساڵی ١٩٦٢ هەتا ١٩٧٥ پێشمەرگەی شۆڕش و کورد بوو. لە ڕسکانی (پاسۆک)ئاگادابووە و پرس و ڕای پێ کراوە و باری سەرنجی خۆی هەبووە. مامۆستا بەوردی سەرنجی □وداوەکانی کوردستانی داوە و کۆمەڵێ یاداشت و دیدی خۆی تۆمار کردووە مەخابن دەرفەتی بڵاوکردنەوەیان نەبووە. هێندەی ئێمەش ئاگادارین وا خێزانی مامۆستا خەریکی کۆکردنەوە و رێکخستنی بەرهەمە بڵاوکراوە و نەکراوەکانێتی بۆ چاپ کردن. بەهیوای دڵ و چاوی هەمووانی پێ ڕوون بێتەوە.

مامۆستا فەرەیدون، لە ٢٩/٢/١٩٣٣ لە شاری سلێمانی لە بنەماڵەی(ئەمینی کامە حەمەی)ناسراو هاتۆتە دنیاوە. ١٩٥٣ خوێندنی پەیمانگای مامۆستایانی لە بەغدا تەواو کردووە. بە مامۆستایی لە شارباژێڕ و سلێمانی و چوارتا دامەزراوە. ساڵی ١٩٧٥ بەکالۆریۆسی لەسەرپەرشتی پەروەردە لە زانستگەی موستەنسری□□ ت□واو کردووە و دەبێتە سەرپەرشتکار و لێکۆڵەری زانستی. ١٩٨٢ لەسەر داخوازی خۆی خانە نشین دەکرێت. لە ١٩٨٥ وە هەتا ١٩٨٩ لە بەشی کوردی کۆلیژی پەروەردەی زانستگەی بەغدا لێکچەر دەڵێتەوە. مامۆستا لە هەموو پیشە و کارەکانی دا دڵسۆز و سەرکەوتوو بووە.

مامۆستا فەرەیدون… لە دامەزرێنەران و دەستەی بەڕێوەبەرانی(یەکێتی نووسەرانی کورد) و ئەندامی دامەزرێنەری (کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی کورد)ە.

١٩٧٢ هاوسەری خۆی هەڵبژاردووە و دوو کوڕی بەناوی ئاسۆ و ئالان هەیە. ماندوو بوونی ڕۆژانی شۆرش و داخ و حەسرەتی باری ژیانی کورد،زۆر بە قورسی لە تەندروستی دەکەوێت. بۆیەکا لەمەنێکی زوودا و بە دنیایەک فەنتازی و ئاواتەوە لە ڕۆژی ٢٥/١١/١٩٩١ بە نەخۆشی بڕبڕەی پشت لە بەغدا، چاوەکانی لێک دەنێ و ماڵئاوایی یەکجارەکی لە ماڵ و منداڵ و کەس و ئازیزان و نیشتمانەکەی دەکات. لەسەر داخوازی خۆی بۆ گردی سەیوانی سلێمانی دەهێندرێتەوە.

مامۆستا فەرەیدون چرایەکی ڕۆشنبیریی و هەقپەرستی و گیانی پڕ لە ڕاستی و مەردایەتی کوردایەتی و نموونەی بەرزی گەلەکەمان بوو. ب□ پ□□ش□وە هەوڵی هۆشیارکردنەوە و ڕۆشنبیرکردنی دەدا. عاشقی خوێندنەوەی مێژووی کورد و ئەدەبەکەی بوو. چەندین بەرھەمی بۆ منداڵان بڵاوکردۆتەوە و چەندینیشی لە زمانی ئینگلیزییەوە بۆ وەرگێڕاوین.

^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^

سەرچاوە: خوێندکاری کورد ژمارە٢٦ی گەلاوێژی ٢٦١٠ ــ١٩٩٨

دەقی ئەو قەسیدەی مامۆستا شێرکۆ بێکەسی ڕەوانشاد بۆ مامۆستا فەرەیدونی وتووە.

حکوومەتی داهاتووی هەرێم لە دیدگای پارتە سیاسییە جیاوازەکانەوە ... محەمەد عەلی

بەپێی خوێندنەوە سەرەتاییەکان بۆ هەڵوێستی لایەنە سیاسییەکانی کوردستان بێت، هەریەکەیان لە سۆنگەی بەرژەوەندییەکانی خۆیانەوە مام□□ ل□گەڵ ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی ٩/٣٠ دەکەن، ئەمە لە کاتێکدایە پارتی دیموکراتی کوردستان زۆرینەی پێویستی بۆ پێکھێنانی حکوومەتی داهاتوو هەیە.

براوەی یەکەمی هەڵبژاردنەکان، کە پارتی دیموکراتی کوردستانە، لە

سەرەتاوە حکوومەتی بنکەفراوانی رەت کردووەتەوە و ئەنجامی هەڵبژاردنەکانیشی کردووەتە پێوەر بۆ پشکی هەر لایەنێك لە حکوومەتی داهاتووی کوردستاندا، بەو هۆکارەی لە کابینەی هەشتی حکوومەتی هەرێمدا، زۆرینەیان بە رۆژ لە حکوومەت و بە شێوە ئۆپۆزسیۆن بوون، هیچ کاتیش بەرپرسیارێتییان لە حکوومەت هەڵنەگرتووە، بۆ وێنە، لە کۆتا کاتەکانی کابینەی ڕابردوودا و بە بەلاڕێدابردنی دەنگدەر، لە حکوومەت کشانەوە، خۆ ئەگەر دوور لە بیرکردنەوەی تەسکی حیزبی سەیری ئەم شێوە مامەڵەیەی پارتی بکەین، راستگۆیی پارتی دەردەخات لەگەڵ دروشمە سەرەکییەکەی بانگەشەی هەڵبژاردن، ئەویش بەدیهێنانی کوردستانێکی بەهێزە، ئەمەیش بە واتای پەرلەمانێکی کارا و حکوومەتێکی بەهێز و تۆکمە دێت.

بە هەر حاڵ، یەکێتیی نیشتیمانی رەتی دەکاتەوە کە حکوومەتی داهاتوو بنکەفراوان بێت، ئەمەش بێ هۆکار نییە، بەو پێیەی ئەنجامەکان یەکێتییان لە ڕیزی دووەم داناوە بە جیاوازییەکی زۆر لەگەڵ براوەی یەکەمی هەڵبژاردن، بە هەموو پێوەرێك لە بەرژەوەندیی یەکێتیدا نییە کابینەی حکوومەتی داهاتوو بنکەفراوان بێت، چونکە راستەوخۆ کاریگەری لەسەر کەمکردنەوەی پشکی یەکێتی لە حکوومەتی داهاتوودا دەبێت، لە بەرامبەردا بە مانای بەهێزبوونی رکابەرە تەقلیدییەکەی یەکێتی لە زۆنی سەوز، مەبەستم بزووتنەوەی گۆڕانە، ئەمەش لە ئێستادا زۆر بە ڕوونی لە گوتاری ڕاگەیاندنی یەکێتیدا بەدی دەکرێت، نابێ ئەوەیشمان لەبیر بچێت کە یەکێتیی نیشتیمانی ئارەزووی دووبارەکردنەوەی هەژموونی ٥٠ بە ٥٠ی هەیە لە کابینەی نۆیەمدا، بە ئاگا لەوەی ئەنجامەکانی هەڵبژاردنی ٩/٣٠ پارتی بە یەکەمی بە ڕکابەر هێناوەتە پێش.

لە لایەکی دیکەشەوە، بزووتنەوەی گۆڕان لە یەکەم هەڵبژاردنی کوردستان دوای کۆچی دوایی نەوشیروان مستەفا، ڕێك نیوەی کورسییەکانیان لە دەست داوە، کێشەی داراییش هۆکارێکی ترە بزووتنەوەکە بیەوێت بەشداری لە حکوومەتی داهاتوودا بکات بە پاراستنی بەرژەوەندییە بازرگانییەکانی، مەبەستی هەرە سەرەکی لەم هەڵوەستە، بە کاڵکردنەوەی ململانێ ناوخۆییەکانی بە تایبەتی لە نێوان بەتەمەنەکان و گەنجەکانی ناو بزووتنەوەکە لە رێگەی بەخشینەوەی ئەم پۆستە ئیداریانەیە، ناکرێ ئەو بۆچوونەش نادیدە بگرین کە گۆڕان بۆ ئەوەی بتوانێ کێبڕکێ لەگەڵ یەکێتی و نەوەی نوێ بکات، باشترین بژاردە یەکێك بێت لە پێکهێنەرەکانی کابینەی نۆ، لە لایەکی تر بە هەوڵێك هەژمار دەکرێ بۆ بزووتنەوەکە کە بە خەڵکی

کوردستان بەڵێ ئەگەر لە کابینەی هەشت وەك هۆکارێك بۆ تێکچوونی نێوماڵی کوردستان سەیر کرابێ، لە حکوومەتی داهاتوودا پێچەوانەکەی بسەلمێنێ.

حزبەکان بۆچوون و جیهانبینییان جیاوازە و کۆمەڵەی ئیسلامیش بە ئاشکرا رایگەیاندووە کە مەیلی بەشداریکردنی حکوومەتی هەیە، لەسەر ئەو بنەمایەی لە کابینەی هەشت لە رێگەی بەڕێوەبردنی وەزارەتێکەوە توانییان کۆمەڵێك پۆست و ئیمتیازات بۆ لایەنگرانیان مسۆگەر بکەن و خۆیان بەدوور گرت لە هەموو بەرپرسیارێتییەك، لە کۆتاییەکەشی بە بێ کێشە لێی دەرچوون، بەو شێوەیە بێ، ویستی دووبارەکردنەوەی هەمان تاقیکردنەوە لەلایەن ئەم حیزبەوە بەدی دەکرێت.

هەروەها ئەو هێزانەی بڕیاریان داوە ئۆپۆزسیۆن بن، بریتین لە یەکگرتووی ئیسلامی و نەوەی نوێ، تایبەت بە یەکگرتووی ئیسلامی هەر زوو خۆی یەکلا کردووەتەوە کە بەشداری ناکات لە حکوومەتی داهاتووی کوردستان و دەبێتە ئۆپۆزسیۆنێکی کارا، هۆکارەکەشی ڕوونە، ئەو پاشەکشەیەی لە هەڵبژاردنەکانی ۹/۳۰ دووچاریان بووەوە، ناچاریان دەکات ئەم بڕیارە بدەن بۆ ئاشتکردنەوەی جەماوەر و سەرنجدانی زیاتر لەسەر یەکخستنەوەی نێوماڵی حیزبەکەیان، بە شێوەیەك دەمێکە پەرتەوازەیی سیمایەکی دیاری ئەم حیزبەیە، ئەم هەنگاوە دەکرێ بۆ ڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونە بێ کە یەکگرتووی ئیسلامی بە پاشکۆی حیزبە دەسەڵاتدارەکان هەژمار دەکرد.

ئەوەش بهێنینەوە یاد کە بڕیاری ئۆپۆزسیۆنبوونی نەوەی نوێ، هەر وا لەخۆڕا نەهاتووە، بەڵکوو بە ناچاری بڕیاری ئۆپۆزسیۆنبوونی داوە، بەو پێیەی بەدەستهێنانی دەنگەکانی لەسەر بنەمای دژایەتیی دەسەڵات و حیزبە بەشداربووەکانی ناو حکوومەت بووە، بۆیە چوون بۆ ناو حکوومەت بۆ ئەم هێزە بە ئینتیعاری سیاسی هەژمار دەکرێت، پاشگەزبوونەوە لە بڕیاری بایکۆتکردنی پەرلەمان، نیەتی راستەقینەی ئەم هێزەی دەرخست، کە بەشداری نەکردنی لە حکوومەتدا، تاکتیکە نەك بڕیارێکی کۆنکرێتی.

حیزبی باران .... شیعر : نزار قبانی – وەرگێڕانی : پشکۆ ناکام

من لە هیچ شوێنێک
جێنشین نیم،،،
ئەوەی چاوەڕوان نەکراو بێ
بوە بە ناو و نیشانم،،
وەک ماسییەکی دڕندە
لەم ناوەیا
...خەریکی هات و چۆم
ئاگر لە خوێنما یە
چاویشم توند و تیژیی
وێڵی ئازادی ” با “م
کە هەموو قەرەجێک شارەزایەتی
بەدوای مێزەرێکی سەوزەوە
...ڕا ئەکەم
هەزاران وێنە لە چاوما یە
تا دوا کۆتایی سەفەرەکانیش
هەر لە ڕۆشتنام
مەلە بۆ هەسارەیەکی تر
ئەکەم
تۆزاویم
ناوی خۆم
و
ناوی ڕووەکەکان
و
مێژووی ” درەخت” م
لەبیر چووە...
لەدەست ئەم خۆرەی
بە هاوار هاوار و گەڕەلاوژێیی
پێستی دادڕیوم
...ڕا ئەکەم
لە دەست ئەم شارانەی

چەن سەدەیەکە لە ژێر پێی “مانگ” نوستوون
… ڕا ئەکەم
لە دوای خۆم
چاوێک لە شووشە
و
ئاسمانێک لە بەرد
جێئەهێڵم،،،
پێم مەڵێ :
بگەڕێرەوە بۆ خۆر
من ئێستا
لە حیزبی ” باران” م…

شیعری مناڵان – زەردەخەنە …. ن. ریزان فەتاح

زەردەخەنە لەسەر لێو
شیرینە وەک شەکرە سێو
هەرکەسێ بە خەندەوە
بڵێت بەخێربێیتەوە
جێگای لەناو دڵانە
خۆشەویستی هەمووانە
با خەندەی سەرلێوانمان
هەمیشە بێ بۆ ژینمان
چێژی لێوە وەرگرین
خۆشەویستی دەربڕین

داری هیوا ... ڕۆستەم خامۆش

مـنـداڵانـی لێـهـاتـوو
ئەـوەن نـەوەی داهـاتـوو

مـنـداڵانـی بـەـهـرەدار
ئەوەن زیرەک و هـۆشـیـار

بـۆ نـیـشـتـمـان و وڵات
ئەـوەن ئـومێـدو ئـاوات

چـونـکـە هـەردەم چالاکـن
بـۆ ئـایـنـدە ڕوونـاکـن

بەڵێ ، پێنووس و پەرتـووک
ئەـوەی کـردووە چـاپـووک

ئێستا گەشبـین دەخوێـنـن
داری هـیـوا دەڕوێـنـن

ڕۆستەم خامۆش